

Наталія НАДУРАК

кандидат історичних наук, викладач

Івано-Франківського коледжу ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5978-1900>

e-mail: nnadurak@ukr.net

ІДЕЙНЕ ПРОТИСТОЯННЯ УКРАЇНСЬКИХ ЗАРУБІЖНИХ І РАДЯНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ В ОЦІНЦІ ДІЯЛЬНОСТІ ОУН

Проаналізовано особливості та рівень дослідження українською зарубіжною і радянською історіографіями діяльності Організації українських націоналістів (ОУН) у 1930–1940-х роках. Здійснено історіографічне осмислення та порівняльний аналіз праць із цієї проблеми, описано методологічне й ідейне протистояння українських зарубіжних і радянських авторів. Визначено дискусійні, найменш досліджені питання та зроблено висновок, що в радянській історіографії щодо українського націоналістичного руху формувався «образ ворога», фальсифікувалися події. Підсумовано, що загальноприйнятими твердженнями радянських істориків були звинувачення керівництва ОУН у співпраці з німецькими спецслужбами та польським урядом, а також закиди про керівний вплив на ОУН УГКЦ (Української Греко-Католицької Церкви).

Наголошено, що радянські автори вводили до наукового обігу документальні джерела радянських спецслужб, у яких подавали численні факти співпраці населення з ОУН і дані її активної діяльності на Західній Україні. А також відзначено, що велика кількість історичних праць із цієї проблеми вказують на її вагомість та актуальність у 1950–1980-х роках. З'ясовано, що значний здобуток української зарубіжної історіографії вказаної проблеми – перше поглиблене вивчення різних аспектів діяльності ОУН і створення значного наукового доробку. Водночас зауважено, що в методологічному плані ці дослідження перебували на межі мемуаристики й історичної розвідки, адже на їх зміст вплинула належність авторів до певної течії українського націоналістичного руху.

Вказано, що характерною рисою значної частини українських зарубіжних публікацій була політизованість у викладі матеріалу, свідоме замовчування невідгдних для себе проблем та приховування фактів, однак саме українські зарубіжні історики довели, що в 1930–1950-х роках вагомою політичною силою на західноукраїнських теренах був український націоналістичний рух, який набув безпрецедентного розвитку та популярності. Проаналізовано спогади учасників визвольного руху, які стали важливим доробком української зарубіжної історіографії. Висновано, що й українська зарубіжна, і радянська історіографії були активними репрезентантами протистояння політичних систем, які конкурували, а їхні дослідження не відповідають критеріям науковості.

Ключові слова: українська зарубіжна історіографія, радянська історіографія, сучасна українська історіографія, Організація українських націоналістів, український націоналістичний рух.

Від моменту організаційного оформлення українського визвольного руху в Організацію українських націоналістів у 1929 р. розпочалося активне висвітлення її діяльності західноукраїнськими авторами. Чимало брошур у 1930-х роках видано як прихильниками, так і політичними противниками, однак діяльність ОУН міжвоєнного часу не знайшла в них об'єктивного відображення. У 1940–1980-х роках вивчення діяльності ОУН відбувалося в УРСР та за кордоном, коли на висвітлення проблеми як радянськими, так і українськими зарубіжними істориками впливали методологічні засади й ідеологічні переконання, що панували в їхньому середовищі. Безперечно, центром вивчення історії ОУН на той час була українська зарубіжна історіографія.

Дослідженням особливостей радянської історіографії діяльності українського націоналістичного руху займалися як радянські вчені Микола Варварцев, Анатолій Санцевич та Наїна Комаренко¹, так і сучасні науковці, зокрема Анатолій Русначенко, Дмитро Веденєєв та Геннадій Биструхін, Людмила Гриневич, Василь Футала, Валентин Іваненко й Віктор Якунін². Загалом треба вказати, що українські радянські історіографічні дослідження характеризувалися провінційністю та ізоляцією від світових історіографічних процесів, що було наслідком панування марксистсько-ленінської методології в умовах СРСР. Зовсім інші розвідки українських зарубіжних істориків. Олександр Оглоблин наголосив, що потрібно врахувати вирішальну роль обставин місця й часу, адже після Другої світової війни історична наука в Україні цілком підпорядковувалася догмам панівної ідеології – політичним цілям комуністичного режиму³. Розкритикував фальшування історії ОУН радянськими публіцистами еміграційний

¹ Варварцев Н. Н. Национализм в обличье советологии: Критика современной буржуазной историографии Украины. Киев: Наук. думка, 1984. 262 с.; Санцевич А. В., Комаренко Н. В. Развитие исторической науки в Академии наук Украинской ССР 1936–1986 гг. Киев: Наукова думка, 1986. 208 с.; Санцевич А. В. Українська радянська історіографія (1945–1982). Київ: Вища школа, 1984. 142 с.

² Русначенко А. М. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х роках. Київ: Унів. вид-во «Пульсари», 2002. 519 с.; Веденєєв Д. В., Биструхін Г. С. Меч і тризуб. Розвідка і контррозвідка руху українських націоналістів та УПА. 1920–1945. Київ: Генеза, 2006. 408 с.; Гриневич Л. В. Історія ОУН, УПА на тлі політичної боротьби в сучасній Україні. *Протистояння. Звернення, заяви, листи громадських організацій, політичних партій, громадян України до Комісії з вивчення діяльності ОУН–УПА, 1996–1998 рр.* Київ, 1999. С. 4–61; Футала В. Історія вивчення суспільно-політичного життя українців у міжвоєнній Польщі (1921–1939). Дрогобич: «Коло», 2010. 456 с.; Футала В. Становлення Організації українських націоналістів (ОУН): здобутки і проблеми дослідження. *Проблеми гуманітарних наук: зб. наук. праць ДДПУ ім. Ів. Франка; голов. ред. Н. Скотна. Дрогобич, 2003. Вип. 11. С. 116–126;* Футала В. Суспільно-політичне життя українців у міжвоєнній Польщі: історіографія: автореф. дис. д-ра іст. наук: спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни». Київ, 2011. 36 с.; Іваненко В. В., Якунін В. К. ОУН і УПА у Другій світовій війні: проблеми історіографії та методології: монографія. Дніпропетровськ: «АРТ-ПРЕС», 2006. 424 с.

³ Оглоблин О. П. Думки про сучасну українську советську історіографію. Нью-Йорк: Організація оборони чотирьох свобод України, 1963. С. 5.

автор Денис Квітковський⁴. Як твердить А. Русначенко, «ці роботи були покликані зображати крайнощі, найчорніші сторони боротьби, але замовчувати її суть і здобутки»⁵. Д. Веденєєв, Г. Биструхін та Л. Гриневич підсумували, що радянська історіографія виробила суто негативний критичний алгоритм висвітлення феномена українського визвольного руху, наповнивши його ярликами і штампами на зразок «український буржуазний націоналізм», «прислужник імперіалізму», «антинародний»⁶. Важливе і твердження, що радянська історіографія, зважаючи на політичні умови існування, від початку виникнення стала активним учасником психологічно-політичного протистояння демократичної й комуністичної систем, і досить часто саме воно було головною метою дослідження, яке не мало нічого спільного з об'єктивністю. Зокрема, В. Футала наголосив, що для радянської історіографії притаманні високий ступінь заідеологізованості, цитатно-ілюстративний виклад матеріалу, войовничі термінологія, процвітання колективних робіт, поступова уніфікація наукового стилю⁷.

Перші ґрунтовні дослідження діяльності ОУН належать перу саме українських зарубіжних авторів. Із характеристикою особливостей української зарубіжної історіографії руху українських націоналістів у розвідках виступили радянський історик М. Варварцев, українські зарубіжні дослідники Ом. Матла (П. Терещук), Л. Шанковський, І. Лисяк-Рудницький, В. Косик⁸, однак саме сучасні вітчизняні науковці А. Кентій, А. Русначенко, Д. Веденєєв та Г. Биструхін, Л. Гриневич, О. Вовк, Я. Примаченко (Шолох), В. Футала, А. Атаманенко, О. Ясь, Я. Сенік, Н. Надурак⁹

⁴ Квітковський Д. Пост імені Ярослава Галана. *Мої міркування: збірник публіцистичних творів 1970–1977 рр.*: у 2-х ч. / упоряд. і зред. В. Верига. Київ: Вид-во ім. О. Теліги, 1998. Ч. 2. С. 326–333.

⁵ Русначенко А. М. Народ збурений... С. 397–398.

⁶ Веденєєв Д. В., Биструхін Г. С. Меч і тризуб... С. 37; Гриневич Л. В. Історія ОУН, УПА на тлі політичної боротьби... С. 6.

⁷ Футала В. Суспільно-політичне життя українців у міжвоєнній Польщі: історіографія: автореф. дис. д-ра іст. наук: спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни». Київ, 2011. С. 13.

⁸ Варварцев Н. Н. Национализм в обличчє советологии... 262 с.; Матла О. Історичні нотатки. Торонто: Гомін України, 1985. 303 с.; Терещук П. Роздуми над однією книжкою. Дивовижний «ребус» польських фальсифікаторів: З приводу однієї «історичної» праці. Торонто; Нью-Йорк, 1979. 134 с.; Шанковський Л. Нарис української воєнної історіографії: Українська воєнно-історична наука в період між двома війнами (1921–1939). *Український історик*. Нью-Йорк; Мюнхен, 1970. Ч. 4(28). С. 67–76; Лисяк-Рудницький І. Між історією і політикою: статті до історії та критики української суспільно-політичної думки. Мюнхен: Сучасність, 1973. 444 с.; Косик В. «Український історик» про ОУН-УПА. *Український історик*. 1994. № 1–4. С. 82–89.

⁹ Кентій А. Збройний чин українських націоналістів. 1920–1956: історико-архівні нариси. Київ, 2005. Т. 1: Від Української Військової Організації до Організації Українських Націоналістів. 1920–1942. С. 14–18; Русначенко А. М. Розумом і серцем. Українська суспільно-політична думка 1940–1980-х років. Київ: Видавничий дім «КМ Academia», 1999. 324 с.; Веденєєв Д. В., Биструхін Г. С. Меч і тризуб... С. 22–94; Гриневич Л. В. Історія ОУН, УПА на тлі політичної боротьби... С. 4–26; Вовк О. Висвітлення тематики ОУН і УПА в журналі «Український історик». *Український історик* (Нью-Йорк). 1994. № 1–4. С. 90–95; Примаченко Я. Л. Північноамериканська історіографія діяльності ОУН і УПА: автореф. дис. канд. іст. наук: спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни». Київ, 2009. 20 с.; Примаченко Я. Л. Північноамериканська історіографія діяльності ОУН і УПА. Київ, 2010. 182 с.;

зробили перші по-справжньому об'єктивні, наукові, неупереджені спроби критичного аналізу концепцій української зарубіжної історіографії проблеми, наголошуючи на їхніх методологічних вадах і пропонуючи свої шляхи подолання такої ситуації. До початку 1990-х років центром вивчення історії ООН була саме українська зарубіжна історіографія, а започаткували дослідження колишні учасники визвольного руху. Однак, за твердженнями сучасних українських істориків, особливістю значної частини цих публікацій було свідоме замовчування невідповідних для себе проблем, приховування фактів і матеріалів, здатних завдати шкоди іміджу зарубіжних центрів в очах української діаспори та світової громадськості. Також категорично негативно зображували противників націоналістів – польську владу та радянський режим, гостро сприймали й критикували всі їхні кроки і кожного їх представника чи прихильника. Однак, зважаючи на досягнення сучасних українських історіографів, все ще залишається нагальною потреба дослідження, яке би висвітлило цілісну картину розвитку та особливості методологічного й ідеологічного протистоянь української зарубіжної і радянської історіографії діяльності ООН у 1930-х роках. Мета дослідження – історіографічне осмислення й порівняльний аналіз праць українських зарубіжних і радянських авторів із зазначеної проблеми.

У радянській історіографії діяльність ООН охарактеризовано такими термінами: «антинародна», «антирадянська», «злочинна», «шпигунсько-диверсійна». Головна мета всіх акцій організації у творах радянських істориків визначена як прагнення зашкодити радянській владі та комуністичному руху як в УРСР, так і за кордоном, зокрема

Шолох Я. Л. До проблеми концептуальних засад північноамериканської історіографії ООН і УПА. *Історіографічні дослідження в Україні*: зб. наук. праць; відп. ред. Ю. А. Пінчук. Київ, 2002. Вип. 11. С. 138–153.; Шолох Я. Л. Зарубіжна історіографія ООН і УПА (Матеріали до бібліографії). *Історіографічні дослідження в Україні*: зб. наук. праць; відп. ред. Ю. А. Пінчук. Київ, 2004. Вип. 14. С. 498–518; Футала В. Взаємини Проводу Українських Націоналістів і Крайової Екзекутиви ООН у 1929–1939 рр. крізь призму бачення українських і польських істориків. *Галичина: Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис: «100 років від дня народження Романа Шухевича»* / гол. ред. М. Кугутяк. Івано-Франківськ, 2008. Ч. 14. С. 489–497; Футала В. Дискусійні питання історії ООН (1929–1939): порівняльний аналіз доробку української і польської історіографії. *Проблеми гуманітарних наук. Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка*. Дрогобич, 2005. Вип. 16: Історія. С. 74–83; Футала В. Історія вивчення суспільно-політичного життя українців у міжвоєнній Польщі (1921–1939). Дрогобич: «Коло», 2010. 456 с.; Футала В. Суспільно-політичне життя українців у міжвоєнній Польщі...; Атаманенко А. Образ української зарубіжної історіографії. *Ейдос: альманах теорії та історії історичної науки*; голов. ред. В. А. Смолій. Київ, 2006. № 2, ч. 1. С. 255–283; Атаманенко А. Українські інтелектуальні співтовариства в західній діаспорі: спроба типологізації. *Ейдос: альманах теорії та історії історичної науки*. Київ, 2009. № 4. С. 193–209; Ясь О. Українська зарубіжна історіографія 1945–1991 рр. у світлі рефлексій її репрезентантів. *Ейдос: альманах теорії та історії історичної науки*. Київ, 2005. Вип. 1. С. 333–358; Сенік Я. Іван Світ про українців Далекого Сходу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Історичні науки* / відп. ред.: І. Пасічник, Л. Винар, ред. А. Атаманенко. Острог: РВВ Національного університету «Острозька академія», 2008. Вип. 11. С. 354–365; Надурак Н. М. Український праворадикальний рух 1920–1941 рр.: історіографія: автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни». Переяслав-Хмельницький, 2014. 20 с.

в Польщі¹⁰. На думку публіцистів Володимира Беляєва та Михайла Рудницького, терористичні акти ОУН проводила проти польських діячів й урядовців, опозиційних до Юзефа Пілсудського (Józef Piłsudski), крім того, ці замаху сприяли завоюванню симпатій організації серед селянства¹¹. Про співпрацю ОУН із польською владою йдеться у праці Віолетти Добрецової, яка твердила про переговори Євгена Коновальця у 1928 р. із польськими урядовцями щодо створення західноукраїнського легіону у складі польської армії для боротьби проти СРСР¹². Радянський історик Валентин Руднев описав такі види антирадянської діяльності ОУН, фінансованої США, Німеччиною, Польщею й іншими капіталістичними державами, як створення підпільних шпигунсько-диверсійних організацій в УРСР, насадження своїх агентів у центральні органи КПЗУ (Комуністичної партії Західної України), терористична акція проти газети «Сила» в 1930 р. і вбивство 1933 р. радянського посадовця Олексія Майлова у Львові¹³. Діяльність українських націоналістів в УРСР, зокрема організацію Спілки визволення України, Українського націоналістичного центру, Української військової організації (УВО), в публіцистичній формі описав Назар Сирота¹⁴. Висвітлюючи історію Волині міжвоєнного часу, Роман Оксенюк зобразив ОУН співником польської влади у протистоянні КПЗУ, на рахунок якої записав численні саботажні акції, організатором яких насправді була ОУН¹⁵. Про антирадянську співпрацю ОУН з урядом УНР (Української Народної Республіки) йдеться у праці Юрія Гая¹⁶. Михайло Герасименко та Богдан Дудикевич назвали ОУН «добровільною поліцією Польської держави», що здійснювала політику

¹⁰ Смолич Ю. Вороги людства та їх найманці. Київ: Держполітвидав УРСР, 1953. 120 с.; Карпенко О. Ю. Селянські повстання в Польщі в 1932–1933 рр. Київ: Вид-во АН УРСР, 1955. 132 с.; Герасименко М. П., Дудикевич Б. К. Боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з Радянською Україною (1921–1939 рр.). Київ: Держполітвидав УРСР, 1955. 246 с.; Гурладі Н. С. Проти фашизму і війни, за владу рад і возз'єднання з Радянською Україною. (З історії революційного руху молоді в Західній Україні 1929–1939 рр.). Львів, 1959. 50 с.; Кравець М. М. Нариси робітничого руху в Західній Україні в 1921–1939 рр. Київ, 1959. 236 с.; Масловский В. И. В борьбе с врагами социализма. Очерки истории классової борьбы на селе в период построения основ социализма в западных областях Украины 1939–1945. Львов: Вища школа, 1984. 187 с.; Панчук М. І. У полум'ї класових битв. (Про боротьбу КПЗУ за інтернаціональне згуртування західноукраїнських трудящих, проти буржуазного націоналізму). Київ: Політвидав України, 1979. 214 с.; Твердохліб В. Ю. Молодь Західної України у боротьбі за возз'єднання (1919–1939). Львів: Вища школа, 1983. 134 с.; Цьох Й. Т. Глашатай возз'єднання. Львів: Вища школа, 1973. 159 с.

¹¹ Беляєв В. П., Рудницький М. І. Під чужими прапорами. Київ: Радянський письменник, 1958. С. 33.

¹² Добрецова В. В. Буржуазний націоналізм – зняряддя реакції. Київ: Політвидав України, 1978. С. 137.

¹³ Руднев В. В. Українські буржуазні націоналісти – агентура міжнародної реакції. Київ: Держполітвидав УРСР, 1955. С. 99–116.

¹⁴ Сирота Н. Й. Ганебний шлях українських буржуазних націоналістів. Київ: Товариство для поширення політичних і наукових знань УРСР, 1959. С. 14–15.

¹⁵ Оксенюк Р. Н. Нариси історії Волині. Соціально-економічний розвиток, революційний та національно-визвольний рух трудящих (1861–1939). Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1970. С. 174–271.

¹⁶ Гай Ю. І. З ким і проти кого: Ганебний шлях петлюрівщини та її «спадкоємців». Київ: Молодь, 1980. 224 с.

фашизації «Просвіти», «Рідної школи», кооперативів й усунення з них комуністів¹⁷. Іван Васюта описав гостре протистояння ОУН із КПЗУ, зокрема погроми приміщень профспілок, читалень «Просвіти» й інших масових організацій, які перебували під впливом комуністів¹⁸. Такої ж позиції дотримувалися Володимир Твердохліб і Май Панчук¹⁹. Узагальнювальний історичний нарис діяльності українського визвольного руху в міжвоєнний період прагнули дати Євстафій Гальський (Клим Дмитрук), Сергій Даниленко, Володимир Замлинський, Віталій Масловський та інші автори, які використали в дослідженнях, окрім преси, листування та спогадів, ще й документальні джерела радянських спецслужб, у яких подані численні факти співпраці населення з ОУН і розглянута її активна діяльність на Західній Україні. Звичайно, інтерпретація цих джерел викривлена, ОУН у їхніх дослідженнях постає лише невеликою групою, «бандою людей», що прагнули влади та грошей. Скажімо, К. Дмитрук навмисне акцентував увагу на співпраці ОУН із Німеччиною²⁰. С. Даниленко твердив, що ОУН і УГКЦ спеціально провокували польський уряд на проведення «пацифікації»²¹, а вбивство радянського посадовця О. Майлова у Львові 1933 р. оцінив як німецьке замовлення²². Надзвичайно критичним в оцінці діяльності ОУН був В. Масловський, який розглянув їх протистояння із комуністичним рухом Західної України, Буковини й Закарпаття²³.

Надзвичайно багато уваги в радянській історіографії відведено огляду питання взаємин ОУН з УГКЦ. Оскільки вони були ідейними противниками та опонентами радянської влади, висвітлення цих відносин заангажоване і ненаукове. Такий підхід притаманний публікаціям Р. Симоненка, К. Дмитрука, С. Даниленка, Ю. Римаренка, В. Добрецової, І. Миговича, О. Вовка, А. Шиша, В. Замлинського й ін.²⁴. Висвітленню

¹⁷ Герасименко М. П., Дудикевич Б. К. Боротьба трудящих Західної України... С. 130–131.

¹⁸ Васюта І. К. Формування робітничо-селянського союзу в революційній боротьбі на Західній Україні. 1921–1939. Львів: Вища школа, 1988. 174 с.

¹⁹ Твердохліб В. Ю. Революційно-визвольна боротьба трудящих Прикарпаття (1921–1939 рр.). Львів: Вища школа, 1974. 122 с.; Панчук М. І. У полум'ї класових битв...

²⁰ Дмитрук К. Безбетченки. Правда про участь українських буржуазних націоналістів і церковних ієрархів у підготовці нападу фашистської Німеччини на СРСР. Львів: Каменярь, 1974. 237 с.; Дмитрук К. Жовто-блакитні банкроти: документальні нариси, памфлети, публіцистичні статті. Київ: Дніпро, 1982. 399 с.; Дмитрук К. Причетні: Буржуазно-націоналістичні та уніатські провокатори на послугах фашизму та імперіалістичної реакції. Львів: Каменярь, 1981. 327 с.; Дмитрук К. Утверджуючи ідеологію соціалістичного інтернаціоналізму. Київ: Політвидав України, 1987. 293 с.

²¹ Даниленко С. Т. Дорогою ганьби і зради. 2-е вид. Київ: Наукова думка, 1972. С. 99.

²² Там само. С. 132, 143–144.

²³ Масловський В. І. Дорога в безодню. Львів: Каменярь, 1978. 208 с.; Масловський В. І. В боротьбі з ворогами соціалізму. Очерки истории классової боротьби на селі в період построения основ соціалізму в западных областях України 1939–1945. Львів: Вища школа, 1984. 187 с.

²⁴ Симоненко Р. Г. На утриманні реакції. (Український буржуазний націоналізм – ворог миру і суспільного прогресу). Київ: Вид-во політичної літератури України, 1977. 142 с.; Дмитрук К. Безбетченки...; Дмитрук К. Е. С крестом и трезубцем. Москва: Политиздат, 1980. 224 с.; Дмитрук К. Е. Свастика на сутанах. Київ: Політвидав України, 1973. 342 с.; Даниленко С. Т. Дорогою ганьби і зради. 339 с.; Даниленко С. Т. Уніати. Москва: Политиздат, 1972. 223 с.; Римаренко Ю. І. Буржуазний націоналізм і клерикалізм. Киев: Изд-во политической литературы Украины,

зв'язків ОУН із УГКЦ та Ватиканом присвячена збірка статей «Під чорними крилами Ватікану», у якій мовилося про матеріальне й ідейне підпорядкування ОУН Церкві²⁵. Р. Симоненко вважав, що УГКЦ активно впливала на формування ідеології і організації оформлення ОУН, оскільки, на думку історика, її структура та спосіб діяльності відтворювали багато чого із практики ордену єзуїтів, а призначення провідної верхівки ОУН освячували церковні владики²⁶. С. Даниленко навіть вважав створену в Римі Українську семінарію ім. Й. Кунцевича закладом, де готують членів ОУН до боротьби проти СРСР²⁷. Фальсифікацією є твердження автора, що саме Ватикан наказав польській владі проводити паціфікацію 1930 р., а ОУН допомогти їй забезпечити знищення «носіїв прогресивних ідей соціалізму» і ліквідувати Православну Церкву на цих землях²⁸. Юрій Римаренко, Леонід Гамольський, В'ячеслав Шевцов та деякі інші автори²⁹ навіть нафантазували альянс ОУН зі «світовим сіонізмом», що було одним із виявів антисемітизму, який панував у СРСР із 1950-х років. Відмінні твердження щодо антисемітизму в ОУН і нібито вчинені злочини проти єврейського населення в міжвоєнний період наявні у праці Петра Ковальчука, а щодо «расистської теорії» Дмитра Донцова – Олега Вовка³⁰.

Не оминули увагою радянські історики й питання участі ОУН в обороні Карпатської України. Степан Білак репрезентував позицію радянської історіографії, що німецькі керівні кола були зацікавлені у створенні «маріонеткової держави» – Карпатської України, яка мала стати плацдармом для подальшої експансії на схід

1986. 140 с.; Добрецова В. В., Маянська Л. П. Зловісний союз українського буржуазного націоналізму та уніатської церкви. Київ: Знання, 1979. 46 с.; Добрецова В. В. Націоналізм і релігія на службі антикомунізму: Про контрреволюційну діяльність буржуазно-націоналістичних і клерикальних організацій на західноукраїнських землях у 20–30-х роках та боротьбу проти наших прогресивних сил. Львів: Вища школа, 1976. 204 с.; Мигович І. І. Преступний альянс: О союзе уніатської церкви і українського буржуазного націоналізму. Москва: Политиздат, 1985. 190 с.; Мигович І. І. Уніатська церква і український буржуазний націоналізм. Київ: Вища школа, 1981. 142 с.; Вовк О. Л. Отрута під солодким медом: Критика емігрантських клерикально-націоналістичних концепцій. Львів: Каменяр, 1984. 132 с.; Шиш А. З. З чужого голосу. Ужгород: Карпати, 1982. 128 с.; Замлинський В. О. Шлях чорної зради. Львів: Каменяр, 1969. 168 с.

²⁵ Під чорними крилами Ватікану: зб. статей / В. Беляєв, М. Рудницький, Б. Дудикевич, Г. Кирилюк. Львів: Книжково-журнальне вид-во, 1955. 64 с.; Правда про унію: документи і матеріали / ред. кол.: Д. А. Яремчук (голова) та ін.; упоряд.: Ю. Ю. Сливка (керівник колективу) та ін. 3-тє вид. Львів: Каменяр, 1981. 448 с.

²⁶ Симоненко Р. Г. На утриманні реакції... С. 85–86.

²⁷ Даниленко С. Т. Уніати. С. 41.

²⁸ Там само. С. 83.

²⁹ Римаренко Ю. І. Антикоммунистический альянс. (Критика идеологических и социально-политических доктрин международного сионизма и украинского буржуазного национализма). Київ: Наукова думка, 1981. 216 с.; Римаренко Ю. І., Панчук М. І. Змова причетних. (Спілкування українських буржуазних націоналістів та сіоністів). Київ: Знання, 1975. 62 с.; Гамольський Л. В. Тризуб і «зірка» Давида. 2-ге вид. Дніпропетровськ: Промінь, 1977. 223 с.; Шевцов В. Д. Український буржуазний націоналізм у коричневій уніформі. Київ: Наукова думка, 1981. 150 с.

³⁰ Ковальчук П. Антисемітська діяльність українських націоналістів. Київ: Товариство культурних зв'язків з українцями за кордоном, 1965. 39 с.; Вовк О. Л. Перевертні. Дніпропетровськ: Промінь, 1985. 128 с.

Європи, а також для підготовки до антирадянського походу, а ОУН як союзниця повинна допомогти їм у цьому³¹. Незважаючи на ідейну зашорошеність праць, С. Білак усе ж досить ґрунтовно розкрив основні моменти створення Карпатської Січі та її структуру. К. Дмитрук також вважав, що саме за німецьким наказом ОУН взяла участь у створенні Карпатської Січі, та висвітлив активні намагання у 1940 р. розширити організаційну мережу на Буковині³². У колективному виданні «Український буржуазний націоналізм: загострення ідейно-організаційної кризи, крах антирадянських підступів» автори всі важливі проблеми боротьби організації також показали крізь призму «німецько-оунівської співпраці»³³.

Зі середини 1980-х років, незважаючи на жорстке панування визначеної режимом методології написання історичних праць, у радянській історіографії все ж з'явилися праці, у яких історики заторкнули чимало важливих і ще не висвітлених проблем з історії українського визвольного руху. Так, у документально-публіцистичному виданні Томаш Ржезач (Tomáš Řeráč) і Валентин Цуркан (Valentin Zurkan) досить точно розкрили бойові акції та замаху, здійснені ОУН³⁴. Володимир Трощинський, Степан Макачук, Юрій Сливка, Петро Сардачук і Михайло Швагуляк також виважено та досить інформативно висвітлили її діяльність. В. Трощинський, зокрема, основну увагу зосередив на аналізі організаційної сітки, керівних органів та антирадянських акцій, проведених ОУН, намагався показати її тісну співпрацю з УНДО (Українським національно-демократичним об'єднанням), спрямовану проти СРСР³⁵. Ю. Сливка використав чимало цінних архівних джерел і відзначив, що на тлі загального занепаду впливу українських партій, які скомпрометували себе угодовською політикою, з другої половини 1931 р. почали швидко зростати позиції ОУН³⁶. П. Сардачук і М. Швагуляк зуміли показати погляд ОУН на Карпатську Україну як зародок самостійної Української держави, а за умов підтримки Німеччиною цієї події і майбутнього захоплення нею Західної України й УРСР, реалізацію основної мети ОУН – встановлення соборної Української держави³⁷.

Після Другої світової війни основними центрами історичної науки на еміграції стали Український вільний університет у Мюнхені, Наукове товариство ім. Т. Шевченка (НТШ) в Парижі, Український католицький університет у Римі, університетські центри Канади та Сполучених Штатів Америки (Едмонтон, Торонто, Нью-Йорк та ін.). Однак еміграційні історики були позбавлені тісного контакту з вітчизняними колегами і, по суті,

³¹ Білак С. М. Народ за ними не пішов. Ужгород: Карпати, 1981. 216 с.; Білак С. М. Слуга кількох господарів. Ужгород: Карпати, 1977. 91 с.

³² Дмитрук К. С. Жовто-блакитні банкроті: документальні нариси, памфлети, публіцистичні статті. Київ: Дніпро, 1982. С. 27–28.

³³ Український буржуазний націоналізм: загострення ідейно-організаційної кризи, крах антирадянських підступів / заг. ред. В. П. Чередниченка. Київ: Вища школа, 1986. 240 с.

³⁴ Ржезач Т., Цуркан В. Розшуковуються... Київ: Політвидав України, 1989. С. 81–88.

³⁵ Трощинський В. П. Найманці фашизму. (Українські буржуазні націоналісти на службі гітлерівців у міжвоєнний період 1921–1939 рр.). Київ: Наукова думка, 1981. С. 49.

³⁶ Сливка Ю. Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920–1939). Київ: Наукова думка, 1985. С. 230; Сливка Ю. Ю. Підступи міжнародної реакції на Закарпатті в 1938–1939 рр. Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1966. 70 с.

³⁷ Сардачук П. Д., Швагуляк М. М. Насувалась воєнна гроза... Ужгород: Карпати, 1984. С. 115.

українська зарубіжна історіографія почала розвиватися власним шляхом. Її специфічною рисою стало те, що історики не мали широкої джерельної бази для досліджень, тому головну увагу спрямували на публікацію аналітичних розробок із проблем української історії. Вперше оцінку діяльності ОУН подано у збірці статей «Організація Українських Націоналістів. 1929–1949»³⁸. Важливі також статті Зиновія Книша про бойову діяльність ОУН у Західній Україні, Миколи Капустянянського про військову підготовку членів організації напередодні Другої світової війни, Дмитра Кармазина (Петра Голубенка) та Якова Шумелди про діяльність ОУН на території УРСР, Петра Стерча про український націоналістичний рух на Закарпатті й Буковині. У книзі «Карпато-Українська держава» Петро Стерчо проаналізував залежність питання існування Карпатської України від політики Німеччини, причини орієнтації ОУН на німецьку владу, проте не висвітлив питання конфлікту керівництва Карпатської Січі з урядом Августина Волошина³⁹.

Чимало важливих даних про діяльність ОУН містить збірник «Євген Коновалець та його доба»⁴⁰. Так, у статті Лева Ребета розкрито територіальну сфферу організації на західноукраїнських землях, розглянуто проблему соціальної бази. Про перші акції, проведені на початку 1930-х років на Західній Україні, та їх оцінку членами Проводу українських націоналістів (ПУН) й іншими українськими еміграційними організаціями йдеться у статті-спогадах Дмитра Андрієвського. Погляди Є. Коновальця на процес оформлення ОУН та майбутні форми її діяльності у Західній Україні висвітлено у статті Євгена Онацького. Про боротьбу визвольного руху на Волині, Холмщині, Поліссі, Підляшші йдеться у статті Михайла Коржана. Проблеми організаційного оформлення та діяльності українського націоналістичного руху на Буковині, організації преси і пропаганди в ОУН присвячені твори Д. Квітковського⁴¹.

Звернувшись до спогадів учасників та безпосередніх виконавців акцій ОУН, член ПУН й один з ідеологів ОУН Володимир Мартинець описав проведені антипольські бойові акції, проаналізував їх значення⁴². Висвітлюючи питання «пацифікації» 1930 р., визнав, що безпосередньою причиною її проведення став саботаж, організований УВО.

Різні аспекти діяльності ОУН висвітлив Петро Мірчук. Він охарактеризував найбільші акції протесту та політичні процеси над її членами⁴³. Водночас однією з

³⁸ Організація Українських Націоналістів 1929–1954: збірка статей у 25-ліття ОУН. Париж: На чужині; Видання Першої Української Друкарні у Франції, 1955. 448 с.

³⁹ Стерчо П. Карпато-Українська держава: До історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919–1939 роках. Торонто: НТШ, 1965. 288 с.

⁴⁰ Євген Коновалець та його доба. Мюнхен: Видання фундації ім. Є. Коновальця, 1974. 1019 с.

⁴¹ Квітковський Д. Боротьба за українську ідею: збірник публіцистичних творів / упоряд. і зред. В. Верига. Детройт; Нью-Йорк; Торонто, 1993. 603 с.; Квітковський Д. В кузні ідейної зброї ОУН. *Непогасний огонь віри: збірник на пошану полковника Андрія Мельника, голови ПУН* / ред. З. Книш. Париж: Націоналістичне вид-во в Європі, 1974. С. 371–382; Квітковський Д. Євген Коновалець і Буковина. *Боротьба за українську ідею*: зб. публ. творів / упоряд. і зред. В. Верига. Детройт; Нью-Йорк; Торонто:, 1993. С. 19–37.

⁴² Мартинець В. Українське підпілля: Від УВ.О. до О.У.Н.: спогади і матеріали до передісторії та історії українського організованого націоналізму. Вінніпег, 1949. С. 26, 40–51, 62–144.

⁴³ Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів: в 2-х т. Мюнхен; Лондон; Нью-Йорк: Українське Вид-во, 1968. Т. 1: 1920–1939. 642 с.

перешкод, що в нього виникли при опрацюванні й систематизації історії ОУН, був брак джерельної інформації. Участь автора в ОУН(б) також вплинула на об'єктивність дослідження. Основними формами пасивного спротиву організації П. Мірчук назвав бойкоти, а активного – акції індивідуального терору проти представників окупаційної влади та «хрунів», «саботажі» (нищення ворожого майна й дезорганізація комунікацій) та «екси» (експропріаційні напади на державні установи). Розкрив організаційні відносини ПУН і КЕ (крайової ексекутиви) й описав конфліктні ситуації, зокрема в контексті бойових акцій, які часто КЕ проводила без погодження з ПУН⁴⁴. Детально описав П. Мірчук усі бойові акції й замаху ОУН, арешти та судові процеси над її членами, проте оцінив їх досить суб'єктивно, вважаючи всі людські жертви виправданими, а таку діяльність організації безпомилковою⁴⁵. Добре висвітлено й саботажну акцію, що мала на меті протистояти колонізації польських поселенців і вилилась у підпали майна польських колоністів (літо–осінь 1930 р.) у Західній Україні. Проте П. Мірчук прямо не пов'язав саботажні акції та початок «пацифікації» у вересні 1930 р.⁴⁶ Історик відзначив, що з призначенням на пост крайового провідника Степана Бандери у 1933 р. відбулася зміна в бойовій діяльності ОУН – припинено проведення «ексів» і посилено індивідуальний терор. Також відбулося пожвавлення у сфері пропаганди націоналістичних ідей через підпільні видання та поширення впливу на українські студентські й інші молодіжні організації⁴⁷.

Грунтовно розкрито події та ситуацію в організації після вбивства 15 червня 1934 р. польського міністра внутрішніх справ Броніслава Перацького (Bronisław Pieracki). Дослідник висвітлив таку гостру проблему історії ОУН, як спосіб отримання польською поліцією т. зв. «архіву Сеника» (звіти, протоколи й інші записки ПУН, які зберігалися у Празі під опікою Омеляна Сеника і Ярослава Барановського), який розкрив важливі таємниці КЕ та став підставою акту обвинувачення проти 12 членів ОУН. Автор засумнівався у ймовірності передання архівних документів чеською поліцією польській, вказавши на підозри щодо Я. Барановського⁴⁸.

Розкривши всі моменти Варшавського та Львівського процесів 1935–1936 рр., П. Мірчук героїзував обвинувачених українських націоналістів та їхніх захисників, наголосив на важливості міжнародного розголосу справи через виявлення факту надання фінансової допомоги ОУН литовським урядом. Історик відзначив, що 1935 р. запроваджено нову тактику діяльності КЕ, згідно з якою головний наголос зроблено на внутрішній підготовці та вишколі організаційних кадрів. Однак помітно, що П. Мірчук критикує цей «новий курс». Автор згадав про розбудову організаційної мережі на теренах Волині, Полісся, Холмщини і Підляшшя та створення окремої КЕ на Північно-західних українських землях (ПЗУЗ) на початку літа 1935 р.⁴⁹.

Безперечним внеском П. Мірчука в дослідження діяльності ОУН стало висвітлення участі організації у боротьбі за Карпатську Україну. Основною перешкодою

⁴⁴ Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів... С. 266, 284–285.

⁴⁵ Там само. С. 142, 285–290.

⁴⁶ Там само. С. 239–251.

⁴⁷ Там само. С. 324–328.

⁴⁸ Там само. С. 373–381.

⁴⁹ Там само. С. 440.

успішної діяльності Карпатської Січі з Генеральним штабом автор називав небажання ПУН допомогти озброєнням і фінансами, а також встановлення заборони членам КЕ переходити на Закарпаття.

До недоліків праці варто віднести те, що П. Мірчук зовсім не дослідив соціальний склад руху. Велика увага автора прикута до особистостей керівників руху й окремих епізодів бойової діяльності, які він надто романтизує і героїзує. Недостатньо глибоко розкриті особливості діяльності ОУН за кордоном, більше уваги звернено на роботу в Західній Україні. Також поверхово висвітлено заходи організацій на теренах підрадянської України, джерелами для чого стала радянська й закордонна преса. Дослідник згадує окремі моменти, що спричинили кризу та розкол в ОУН, однак чітко не виокремлює причини й послідовність подій, що спричинили його. Також не підсумовано діяльності ОУН у 1930-х роках.

Чимало важливих фактів з історії ОУН П. Мірчук висвітлив у праці «Революційний змаг за УССД»⁵⁰, де розглянув діяльність групи «культурників» або «просвітянців» в організації, очоленіх Олегом Кандибою-Ольжичем. Напружені стосунки ОУН із Державним центром УНР та акції протесту, проведені ОУН проти радянського режиму на міжнародній арені, описані в інших працях⁵¹.

Досить ґрунтовно висвітлив різні аспекти діяльності ОУН З. Книш, однак через його належність до ОУН(м), ці праці містять досить суб'єктивні й упереджені твердження. Автор розглянув основні аспекти бойової діяльності новоствореної ОУН, її тактику та військову підготовку членів, розкрив важливі організаційні моменти, зокрема питання злиття УВО й ОУН⁵². Детально проаналізував проведення та наслідки вбивства членами ОУН у Трускавці 29 серпня 1931 р. посла сейму Тадеуша Голувка (*Tadeusz Hołowko*), який був прихильником польсько-українського порозуміння⁵³. З. Книш описав підготовку, проведення й наслідки бойової акції ОУН у Городку 1932 р., а також розголос судової справи над її виконавцями – Василем Біласом і Дмитром Данилишиним⁵⁴. Важливим внеском у висвітлення Варшавського та Львівського процесів над членами КЕ ОУН стало його двотомне дослідження⁵⁵. З. Книш записав і видав низку спогадів учасників визвольного руху, які дають змогу відтворити реалії боротьби рядових оунівців, що були далекими від свого керівництва, а також можливість дослідникові не лише відчувати атмосферу подій, а й побачити

⁵⁰ Мірчук П. Революційний змаг за УССД. Хто такі «бандерівці», «мельниківці», «двійкарі». Нью-Йорк; Торонто: Лондон: Союз українських політ'язнів, 1985. Т. 1. 222 с.

⁵¹ Мірчук П. «З мого духа печаттю»: У 25-ліття боротьби ОУН. Нью-Йорк; Торонто: Організація Оборони Чотирьох Свобід України; Ліга Визволення України, 1954. 30 с.; Мірчук П. Українська визвольна справа і українська еміграція. Торонто: Ліга Визволення України, 1954. 79 с.

⁵² Книш З. Бойові дії в початках ОУН. *Так перо пише...*: вибранні статті. Торонто: Срібна Сурма, 1965. С. 5–26; Книш З. Дрижить підземний гук: спогади з 1930–1931 років у Галичині. Вінніпег, 1953. 342 с.; Книш З. 3 таємних документів польської окупації Західної України. Торонто: Срібна Сурма, 1983. 288 с.

⁵³ Книш З. В сутінках зради. Убивство Тадеуша Голуфка на тлі зради Романа Барановського. Торонто: Срібна Сурма, 1975. 659 с.

⁵⁴ Книш З. Городок. Торонто: Срібна Сурма, 1973. 552 с.

⁵⁵ Книш З. Варшавський процес ОУН: у 2-х т. Торонто: Срібна сурма, 1986. Т. 1. 674 с.; Т. 2. 535 с.

долю окремого члена підпільної організації⁵⁶. Проте жодна з праць З. Книша не є комплексним дослідженням і не охоплює усіх аспектів діяльності ОУН.

Достатньо уваги питанню розвитку українського визвольного руху присвятив у працях один із керівників та ідеологів ОУН Л. Ребет⁵⁷. І хоча він не уник деяких особистих упереджень, зокрема в оцінках дій С. Бандери та західноукраїнських політичних партій міжвоєнного часу, все ж висвітлення окремих питань досить виважене. Л. Ребет багато уваги приділив роботі КЕ, розкрив склад соціальної бази ОУН, її організаційну структуру та перші успіхи діяльності. Визначивши відмінні функції ПУН (ідеологічна та зовнішньополітична робота) та КЕ (організаційна, бойова, виховна) у визвольній боротьбі до початку Другої світової війни, Л. Ребет зауважив, що з моменту, коли «терен та сфера діяльності обох цих провідних груп покрилися», то в 1939 р. виникли суперництво та брак взаємної довіри, що довели до конфронтації номінального закордонного керівництва з фактичним на західноукраїнських землях⁵⁸.

Чимало праць українських зарубіжних істориків присвячено висвітленню участі ОУН у боротьбі за Карпатську Україну. Насичені фактичним матеріалом стаття Степана Росохи та спогади Антіна Кущинського, у яких детально описані умови створення Карпатської Січі, перебіг боїв⁵⁹. Культурно-просвітницьку діяльність ОУН тут розкривають спогади О. Кандиби⁶⁰. У сучасному виданні спогадів Вікентія Шандора детально описано ситуацію, що передувала створенню Карпатської Січі, участь членства ОУН у її формуванні та звернено увагу на безкомпромісність і надмірну революційність членів ОУН, яка в умовах Чехословаччини не завжди була доцільною, наголошено на переоцінюванні керівним штабом своїх сил та засуджено його непорозуміння з урядом А. Волошина

⁵⁶ Книш З. В яскині лева: Українець у польському підпіллі. На підставі записок і матеріалів Тадея Гордона. Торонто: The New Pathway, 1958. 123 с.; Книш З. Вогонь родиться з іскри.: Розповідь Степана Касіяна (Карпа), його спогади з підпілля і партизанки / літ. запис З. Книша. Торонто: Срібна Сурма, 1967. 248 с.; Книш З. Говорить Підгір'я: Розповідь Володимира Мокловича, колишнього бойового референта Округної Команди УВО в Станиславові. Чикаго: Ukrainian American Printing and Publishing Co., Inc., 1958. 99 с.; Книш З. Голос з підпілля: Розповідь Кривоноса. Торонто: Срібна Сурма, [б. р.]. 99 с.

⁵⁷ Ребет Л. Світла і тіні ОУН. Мюнхен: Український самостійник, 1964. 131 с.; Ребет Л. Теорія нації. Мюнхен: Сучасна Україна, 1955. 160 с.; Ребет Л. Формування української нації. Мюнхен: Сучасна Україна, 1951. 47 с.

⁵⁸ Ребет Л. Світла і тіні ОУН... С. 56–57.

⁵⁹ Історія українського війська / І. Крип'якевич, М. Капустянський, Б. Гнаткевич та ін.. 2-ге вид., доп. Вінніпег: Видавець Іван Тиктор, 1953. 837 с.; Кущинський А. Закарпаття в боротьбі: Спогад. Буенос-Айрес: Вид-во Юліяна Середяка, 1981. 224 с.; Росоха С. Карпатська Січ 1938–1939 рр. *Історія українського війська (1917–1995)* / упоряд. Я. Дашкевич. Львів: Світ, 1996. С. 468–481.

⁶⁰ Кандиба О. Вояки – будівничі: про організацію національної сили Української Національної Оборони та «оборонної організації українства – власної збройної сили Карпатської Держави. *Карпатська Україна в боротьбі*: збірник. Відень: Видання Української Пресової служби, 1939. С. 33–53; Кандиба О. Вояки-будівничі. *На зов Києва: Український націоналізм у II світовій війні*: збірник статей, спогадів і документів / збір. й упоряд. Колегія Дослідів Історії Українського Націоналістичного Руху; зред.: К. Мельник, О. Лашченко, В. Верига. Торонто; Нью-Йорк: Вид-во «Новий Шлях», 1985. С. 37–46.

щодо дій в окремих ситуаціях⁶¹. Про дипломатичну гру СРСР щодо Карпатської України та західноукраїнських земель як ціни німецько-радянського порозуміння, про боротьбу з українським визвольним рухом після 1939 р. йдеться у праці Мирослава Прокопа, який осудив недостатню підготовленість та обізнаність ОУН із методами придушення визвольних рухів більшовицькою владою⁶².

Висвітленню діяльності ОУН в УРСР присвячені розвідки Юрія Бойка, який вважав, що підпілля УВО в Наддніпрянській Україні почало діяти на початку 1920-х років, однак через більшовицький терор було швидко зліквідоване і відновилося аж у 1927–1928 рр., а брала в ньому участь переважно інтелігенція⁶³. Автор вказав, що головними завданнями підпільників були «проникнення на відповідальні пости культурного будівництва», поширення серед інтелігенції націоналістичних ідей, зокрема через «Розбудову нації», а згодом – проникнення в Червону армію (ЧА). Про діяльність українського націоналістичного підпілля у 1920–1930-х роках в УРСР йдеться у праці Дмитра Солов'я, де описано передачу підпільної націоналістичної літератури, численні арешти⁶⁴.

Огляд соціальної бази руху в Західній Україні здійснив Зенон Пеленський⁶⁵. Форми та значення участі жіноцтва в ОУН висвітлили Ірина Павликовська, Марта Богачевська-Хом'як, Оксана Стецько-Романишин⁶⁶. Важливу джерельну інформацію для дослідження періодики організації містить праця Євгена Місила, де описано пресу й неперіодичні видання, друковані в Польщі у 1918–1939 рр.⁶⁷. Досить добре відображено боротьбу ОУН у 1930–1940-х роках у працях Степана Галамая та Лева

⁶¹ Shandor V. Carpatho-Ukraine in the Twentieth Century: A Political and Legal History. Cambridge: Harvard University Press, 1997. P. 165–189.

⁶² Прокоп М. Україна і українська політика Москви. 3-тє вид. [Б. м.]: Сучасність, 1981. Ч. 1: Період підготовки до Другої світової війни. С. 133–135.

⁶³ Бойко Ю. Євген Коновалець і Осередньо-Східні Землі. [відтворення видання «На чужині» 1947 року]. Тернопіль, 1991. 62 с.; Бойко Ю. Націоналізм на Східноукраїнських землях у добі Коновальця. *Євген Коновалець та його доба*. Мюнхен: Видання фундації ім. С. Коновальця, 1974. С. 577–617.

⁶⁴ Соловей Д. Голгота України: в 2-х ч. Вінніпег: Український Голос, 1953. Ч. 1: Московсько-більшевицький окупаційний терор в УРСР між першою і другою світовою війною. 300 с.

⁶⁵ Пеленський З. Між двома конечностями. *Євген Коновалець та його доба*. Мюнхен: Видання фундації ім. С. Коновальця, 1974. С. 502–524.

⁶⁶ Павликовська І. На громадський шлях: 3 нагоди 70-ліття українського жіночого руху. Філадельфія: Накладом Світової Федерації Українських Жіночих Організацій, 1956. 80 с.; Bohachevsky-Chomiak M. Feminists Despite Themselves: Women in Ukrainian Community Life, 1884–1939. Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies University of Alberta, 1988. 460 с.; Стецько-Романишин О. Націоналістичне жіноцтво в добі Євгена Коновальця. *Визвольний Шлях: суспільно-політичний, літературний і науковий місячник*. Лондон: Українська Інформаційна Служба, 1989. Кн. 5(494). С. 521–531.

⁶⁷ Місило Є. Бібліографія української преси в Польщі (1918–1939) і Західно-Українській Народній Республіці (1918–1919). Едмонтон: Вид-во Канадського ін-ту українських студій Альбертського ун-ту, 1991. 250 с.

Шанковського⁶⁸. Ще однією темою для досліджень стало вбивство Є. Коновальця та його наслідки для майбутнього ОУН⁶⁹.

Чимало праць іноземними мовами видано закордонними українськими громадськими організаціями, відділами пропаганди ОУН, зокрема присвячені вбивствам Є. Коновальця та С. Бандери, участі ОУН у захисті Карпатської України, короткому огляду визвольної боротьби ОУН⁷⁰. Про основні напрями та методи боротьби ОУН, поширення підпільної боротьби на Східну Україну, зовнішньополітичну орієнтацію ОУН напередодні та на початку Другої світової війни йдеться у праці Олега Мартовича, однак у книзі помітні деякі фактологічні неточності⁷¹.

Чимало важливого про діяльність підпілля у Західній Україні містять спогади учасників ОУН, видані переважно в еміграції, проте вони не позбавлені суб'єктивних оцінок. Написані переважно в художньо-публіцистичному стилі, вони важкі для опрацювання, містять фактологічні неточності й оцінку тих чи тих подій на основі власного бачення чи переживання. Однак потрібно враховувати і їхні переваги, адже автори відтворили атмосферу національно-визвольної боротьби, подали важливі факти з підпільної діяльності низових клітин ОУН, описали побут українських політичних в'язнів у тюрмах. Ці спогади виявляють багато вагомих і досі незнаних моментів з історії організації⁷². Про підпільну боротьбу рядового членства ОУН на

⁶⁸ Галамай С. П. Боротьба за визволення України. 1929–1989. [репринтне видання 1991 р.]. Львів: Каменяр, 1993. С. 493–498.; Шанковський Л. Похідні групи ОУН. Причинки до історії похідних груп ОУН на центральних і східних землях України в 1941–1943 рр. Мюнхен: Вид-во «Український самостійник», 1958. 370 с.; Шанковський Л. Українська Повстанська Армія. *Історія українського війська (1917–1995)* / упоряд. Я. Дашкевич. Львів: Світ, 1996. С. 482–695.

⁶⁹ Онацький Є. Шляхом на Роттердам. Буенос-Айрес: Вид-во Юліана Середяка, 1983. 181 с.; Кутько Я. Пекельна машина в Роттердамі: Історія убивства полк. Євгена Коновальця на основі тогочасних матеріалів та сучасних свідчень: в 3-х ч. Нью-Йорк; Детройт; Скрантон: Українська Вільна Громада в Америці, 1952–1953. Ч. 1: На авансцені. 1952. 64 с.; Ч. 2: За лаштунками підпілля. 1953. 47 с.; Ч. 3: П'ята колумна Валуха. 1953. 46 с.

⁷⁰ Ukrainian resistance: The Story of the Ukrainian National Liberation Movement in Modern Times. New York: Ukrainian Congress Committee of America, 1949. P. 19–38; Assassines par Moscou. Petlura – Konovaletz – Bandera. Munich, 1962. 77 s.; Martynowych O. The Ukrainian Bloc Settlement in East Central Alberta, 1890–1930: A history. Alberta: Culture and Multiculturalism, 1985. 422 s.; Murdered by Moscow: Petlura – Konovaletz – Bandera: Three leaders of the Ukrainian National Liberation Movement assassinated at the orders of Stalin and Khrushchov. London: Published by the Ukrainian Publishers Limited, 1962. 76 s.; Poland and Ukraine. Past and Present / ed. by Peter J. Potichnyj. Edmonton; Toronto: The Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1980. 365 s.; German-Ukrainian Relations in Historical Perspective / eds. Hans-Loachim Torke and John-Haul Himka. Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 1994. 239 s.

⁷¹ Martovych O. Ukrainian Liberation Movement in modern times. Edinburgh: Scattish League for European freedom, 1950. P. 62–95, 124.

⁷² Бойові друзі: збірка спогадів з дій ОУН (1929–1945): в 2-х т. / записав і упоряд. В. Макар. Торонто: Вид-во Видавничої Спілки «Гомін України», 1993. Т. 2. 1993. 480 с.; В боротьбі за Українську державу / зред. М. Марунчак; післямова Є. Гриніва. [репринтне вид. 1990 р.]. Львів: Меморіал, 1992. 1303 с.; Гайвас Я. Воля ціни не має. Торонто; Онтаріо: Срібна Сурма, 1971. 312 с.; Голяш-Мар С. Підпільні друкарні та їх друковане слово. *Бойові друзі: збірка спогадів з дій ОУН (1929–1945)*: в 2-х т. / записав і упоряд. В. Макар. Торонто: Вид-во Видавничої Спілки «Гомін

західноукраїнських землях в кінці 1930-х – на початку 1940-х років, про сприйняття ним розколу йдеться у спогадах Володимира Макара, Степана Мудрика (Мечника), Любові Комар, Романа Малащука, Василя Бородача, Максима Скорупського, Василя Романа, Мирослава Харкевича, Юрія Пундика⁷³. Про зв'язки ОУН із німецькими керівними колами, військову підготовку членства при німецькій армії йдеться у збірках спогадів учасників Дружин українських націоналістів (ДУН) та праці Мирослава Кальби⁷⁴. Важливе джерело для дослідження історії ОУН, зокрема політичних процесів над її членами, – книга спогадів відомого адвоката Степана Шухевича, який у хронологічному порядку досить об'єктивно висвітлив плин подій⁷⁵.

Окрему гілку української зарубіжної історіографії становлять роботи учасників чи прихильників різних українських політичних організацій за кордоном, що конкурували з ОУН. Панас Феденко більше уваги звернув на терористичні методи діяльності організації, які, на його думку, призводили до жорстокої реакції з польського боку та жертв серед мирного українського населення⁷⁶. Він осудив конфлікт ОУН з українським легальним політичним сектором і вбивства лояльних до влади українців, розкритикував залучення до підпільної діяльності шкільної та студентської молоді. Досить резонансними стали спогади адвоката Костя Паньківського, який твердив, що ОУН не брала до уваги позиції інших українських політичних угруповань та здійснювала терор проти власних земляків⁷⁷. Критично діяльність ОУН висвітлив

Україні», 1993. Т. 2. С. 48–83; Західня Україна під большевиками IX.1939–VI.1941: збірник / за ред. М. Рудницької. Нью-Йорк: Наукове Товариство ім. Шевченка в Америці, 1958. 494 с.; Островерха М. Обніжками на битий шлях. Нью-Йорк, 1957. 144 с.; Штуль-Жданович О. Ціною крові: Спогади про діячів ОУН / Фондація ім. О. Ольжича. Нью-Йорк; Торонто; Київ: Вид-во ім. О. Теліги, 1997. 591 с.

⁷³ Макар В. Спомини та роздуми: зібрання творів: у 4-х т. Торонто; Київ, 2001. Т. 4: Береза Картузка. Роки неволі та боротьби. 519 с.; Мечник С. Під трьома окупантами: спогади українського революціонера-підпільника. Лондон: Українська Видавнича Спілка, 1958. 208 с.; Комар Л. Процес 59-и. [другий наклад]. Ньюарк; Нью-Джерзі: ПРОЛОГ, 1991. 75 с.; Малащук Р. З книги мого життя: спомини: в 2-х т. Торонто: Гомін України; Студіум, 1987. Т. 1: Виростеш ти, сину, вирушиш в дорогу. 358 с.; Бородач В. Стежками рідної землі. Brentford; Онтаріо, 1970. 183 с.; Скорупський М. У наступах і відступах: спогади. Чикаго: Видання Української Американської видавничої спілки і Чикаго, 1961. 256 с.; Роман В. Моя праця і боротьба: спогади члена ОУН. Мюнхен: Накладом автора, 1983. 114 с.; Харкевич М. Я вас не забув. Спомини 1935–1945. Нью-Йорк; Чикаго: Накладом Українсько-Американської Фондації «Воля», 1997. 288 с.; Пундик Ю. У полум'ї дружнього слова: зб. вибр. статей / ред. і впоряд. В. Михальчук. Париж: Українське Слово, 1983. 453 с.

⁷⁴ Дружини Українських націоналістів в 1941–1942 роках. [Б. м.]: Наша Книгозбірня, 1953. 126 с.; Кальба М. Дружини Українських Націоналістів. Детройт: Видання ДУН, 1992. 143 с.; Туди де бій за волю: Збірник військово-політичних матеріалів у пам'ять Максима Скорупського – Макса Курінного УПА / Фондація ім. О. Ольжича у Великій Британії; збір. й упоряд. Колегія; техніч. ред. В. Михальчук. Лондон; Париж: Перша Українська Друкарня у Франції, 1989. 479 с.; У лавах дружинників: Спогади учасників / зібрав і упоряд. М. Кальба. Денвер: Видання ДУН, 1982. 159 с.

⁷⁵ Шухевич С. Моє життя: спогади. Лондон: Видання Української Видавничої Спілки, 1991. 619 с.

⁷⁶ Феденко П. Український рух у 20 столітті. Лондон: Вид-во «Наше слово», 1959. С. 240–260.

⁷⁷ Паньківський К. Від держави до комітету. 2-ге вид. Нью-Йорк; Торонто, 1970. 149 с.; Паньківський К. Роки німецької окупації. 1941–1944. 2-ге вид. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1983. С. 133–151.

у спогадах член УРП (Української радикальної партії) Іван Макух, який осудив її терористичні акції⁷⁸. Тома Лапичак також розкритикував небажання ОУН порозумітись з іншими українськими політичними групами та її жорстокі методи боротьби⁷⁹. Наскрізь емоційні й претензійні брошури колишнього учасника ОУН Василя Нича, який звинуватив очільників організації в невмілому керівництві, меркантильності, байдужості до проблем рядових членів⁸⁰.

Поява в середині 1970-х – на початку 1980-х років в українській зарубіжній історіографії наукових праць з історії ОУН, наприклад, творів Анатолія Бедрія, знаменувала початок нового етапу в дослідженні проблеми. Історик у центрі дослідження поставив проблему існування двох підходів до реалізації концепції національно-визвольної революції, центральне місце в якій займало питання творення всенародної повстанської армії⁸¹. Події Карпатської України, смерть Є. Коновальця, потребу вибору зовнішньополітичної тактики напередодні війни автор назвав причинами загострення протистояння між прихильниками двох підходів, що вилилося в організацію Революційного проводу (РП) ОУН. Усе ж у праці помітна деяка романтизація та героїзація діяльності руху, автор критикує дії ОУН(м), підтримуючи ОУН(б). Достатньо уваги історії організації присвячено в загальних дослідженнях Тараса Гунчака і Богдана Кравченка, хоча в них ще помітна деяка романтизація діяльності українського визвольного руху⁸². Науковими є розвідки сучасного українського зарубіжного дослідника В. Косика⁸³. Описуючи ситуацію, у якій опинилася Західна Україна в 1930-х роках, автор висновує, що саме в цих умовах безпрецедентного розвитку набув український націоналізм. В. Косик зауважив, що ОУН стала найголовнішою політичною силою, яка діяла на українських територіях у Румунії та Чехословаччині. Історик описав боротьбу організації проти радянської окупації у 1939–1941 рр., організацію збройних акцій проти членів НКВС (Народного комісаріату внутрішніх справ) і судові процеси над оунівцями.

Українська зарубіжна та радянська історіографії виникли й існували за відмінних політичних умов. Адже після Другої світової війни історична наука в Україні цілком підпорядковувалася догмам панівної комуністичної ідеології, що диктувало методологію, тематику та висновки праць дослідників, у яких український визвольний рух мав засуджуватись як злочинне угруповання, і тому не варто було сподіватися на об'єктивне висвітлення його діяльності. Водночас чимало творів українських зарубіжних істориків також досить політизовані та відображають ідеологічні переконання

⁷⁸ Макух І. На народній службі / заг. ред. С. Довгаль. Дітройт: Видання Української вільної громади Америки, 1958. С. 290–308, 397–410, 420–421.

⁷⁹ Лапичак Т. Український націоналізм. Критика і оборона. Нью-Йорк: East side press, 1962. 144 с.

⁸⁰ Нич В. Звернення до українського народу в справі роздору. Нью-Йорк, 1954. 48 с.; Нич В. Провокатори УВО-ОУН. Друге звернення до українського народу в справі роздору. Нью-Йорк, 1956. 47 с.

⁸¹ Бедрій А. ОУН і УПА. Нью-Йорк; Лондон; Мюнхен; Торонто: Українська Центральна Інформаційна Служба, 1983. 64 с.

⁸² Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ ст.: Нариси політичної історії. Київ: Либідь, 1993. 288 с.; Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст. / пер. з англ. В. Івашко та В. Корнієнко. Київ: Основи, 1997. 423 с.

⁸³ Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні / пер. з фр. Р. Осадчука. Париж; Нью-Йорк; Львів: Атлас, 1993. 659 с.

їхніх авторів, що були учасниками різних течій націоналістичного руху. Тому варто наголосити, що і українська зарубіжна, і радянська історіографії були активними репрезентантами протистояння політичних систем, що конкурували, а їхні дослідження не відповідають критеріям науковості.

Радянська історіографія негативно висвітлювала й оцінювала діяльність ОУН, вдаючись до фальшування дійсності, перекручень та довільної інтерпретації фактів. У радянській історіографії щодо українського націоналістичного руху формувався «образ ворога», широко застосовували лексичні штампи, відбувалася постійна підміна понять. Радянські історики дотримувалися загальноприйнятих тверджень, що керівництво ОУН підпорядковувалось і постійно співпрацювало за оплату з німецькими спецслужбами та нацистськими керівними колами, що організація час до часу вдавалася до співпраці з польським урядом, а до керівництва ОУН безпосередньо була причетна УГКЦ й Ватикан. Незмінним для радянських авторів стало твердження про співпрацю ОУН із німецькими керівними колами у створенні «маріонеткової держави» Карпатської України. Основною метою українського визвольного руху проголошено антирадянську діяльність, боротьбу з комуністичним рухом Західної України та підготовку війни проти СРСР, а не боротьбу з польською владою. Піддавали сумніву й висміювали основну мету ОУН – боротьбу за Українську самостійну державу. Оцінюючи форми діяльності організації, радянські історики постійно твердили, що український визвольний рух керувався винятково «злочинними» методами та тактикою дій.

Більш виважені, значно інформативніші й коректніші окремі праці радянських істориків середини–кінця 1980-х років, які зуміли залучити значний обсяг архівних джерел. Незважаючи на тенденційність праць, дослідники до наукового обігу вводили документальні джерела радянських спецслужб, у яких подавали численні факти співпраці населення з ОУН і дані її активної діяльності на Західній Україні. Звичайно, інтерпретація цих фактів викривлена, проте варто сказати, що велика кількість праць із цієї проблеми вказує на її значимість.

Значними здобутками української зарубіжної історіографії зазначеної проблеми можна вважати перше поглиблене вивчення різних аспектів діяльності українського визвольного руху та створення значного наукового доробку. Описуючи важку ситуацію, у якій опинилася Західна Україна в 1930-х роках, історики довели, що саме в цих умовах безпрецедентного розвитку й популярності набув український націоналістичний рух, який став на той час найголовнішою політичною силою. Українські зарубіжні дослідники сформували солідну історіографічну базу дослідження діяльності ОУН у 1930-х роках, інтенсивно долучали до наукового обігу підпільні видання, мемуарну літературу, матеріали урядових органів іноземних держав. Водночас у методологічному плані їх дослідження перебували на межі мемуаристики й історичної розвідки, їм бракувало виважених оцінок діяльності українського визвольного руху. На особливості розгляду проблеми суттєво вплинуло гостре та багатолітнє протистояння між українським визвольним рухом і радянським режимом, а також між авторами, які були членами чи прихильниками «бандерівців», «мельниківців» або ж різних українських політичних організацій, які конкурували з ОУН. Українська зарубіжна історіографія сформувала певну традицію дослідження історії ОУН, особливостями якої були вибіркковість у висвітленні форм і методів діяльності українського визвольного руху, замовчування гострих та незручних проблем, що кидали тінь на організацію (методи індивідуального терору й жорстокість проти цивільних противників,

українців, лояльних до польської влади, та членів комуністичного руху Західної України, самочинне проведення низовими клітинами ОУН бойових акцій і наслідки її терористичної діяльності).

Отже, варто пам'ятати, що початковий імпульс студіюванню історії українського визвольного руху на Заході дали його учасники, тому їхнім працям притаманні романтизація та героїзація руху, пропагандизм, надмірна емоційність, ідейно-політична заангажованість, зокрема вплив політичної диференціації авторів, брак серйозного аналізу історичних обставин, у яких функціонував рух, та виважених узагальнень історичного матеріалу. Не досить ґрунтовно висвітлено організаційну структуру ОУН, проблему її соціальної бази. Українські зарубіжні автори досить коротко описали поширення впливу та діяльність ОУН в українських громадських і молодіжних організаціях. Українська зарубіжна історіографія недостатньо ґрунтовно розкрила особливості та форми діяльності ПУН за кордоном. По-різному інтерпретовано питання існування й отримання польською владою т. зв. «архіву Сеника», що стало ще одним чинником посилення міжфракційного протистояння в організації. Українські зарубіжні автори, передусім учасники ОУН, намагалися дослідити причини існування провокації та зрадництва в організації, вказуючи на персональні проблеми в ПУН і масовий набір членства, а також оцінити їх наслідки для єдності руху, однак на оцінки дослідників впливала власна належність до певного політичного угруповання. Досить побіжно розглянуто процес розбудови організаційної мережі на теренах Волині, Полісся, Холмщини, Підляшшя, Буковини. Суперечливі твердження дослідників, які намагалися висвітлити факт існування та діяльність окремих підпільних клітин ОУН на східних землях України в 1930-х роках. Детально розкрито всі моменти Варшавського та Львівського процесів 1935–1936 рр., котрі героїзовано, особливо постать С. Бандери. Чимало праць українських зарубіжних істориків присвячені висвітленню участі ОУН у боротьбі за Карпатську Україну, проте не розкрито проблеми протистояння Генерального штабу Карпатської Січі й уряду А. Волошина. Важливий доробок історіографії – видання численних спогадів учасників визвольного руху, які, проте, містять фактологічні неточності та суб'єктивні оцінки подій.

Із проголошенням незалежності України відбувся значний сплеск історичних досліджень, зокрема у вивченні діяльності українського визвольного руху. Про значне зацікавлення цією темою свідчить чимала кількість захищених кандидатських і докторських дисертацій, вихід у світ ґрунтовних монографій, аналітичних та фактологічних статей, проведення численних конференцій, круглих столів. Так розпочато новий якісний етап вивчення історії ОУН.

REFERENCES

1. Assassines par Moscou. Petlura – Konovaletz – Bandera. (1962). Munich [in French].
2. Atamanenko, A. (2006). Obraz ukrainskoi zarubizhnoi istoriohrafii. *Eidos: almanakh teorii ta istorii istorychnoi nauky*, 2(1), 255–283 [in Ukrainian].
3. Atamanenko, A. (2009). Ukrainski intelektualni spivtovarystva v zakhidnii diaspori: sprobа typolohizatsii. *Eidos: almanakh teorii ta istorii istorychnoi nauky*, 4, 193–209 [in Ukrainian].
4. Bedrii, A. (1983). *OUN i UPA*. New York; London; Munich; Toronto: Ukrainska Tsentralna Informatsiina Sluzhba [in Ukrainian].

5. Bieliaiev, V. P., & Rudnytskyi, M. I. (1958). *Pid chuzhymy praporamy*. Kyiv: Radianskyi pysmennyk [in Ukrainian].
6. Bieliaiev, V., Rudnytskyi, M., Dudykevych, B., & Kyryliuk, H. (Eds.). (1955). *Pid chornymy krylamy Vatikanu: zb. statei*. Lviv: Knyzhkovo-zhurnalne vyd-vo [in Ukrainian].
7. Bilak, S. M. (1977). *Sluha kilkokh hospodariv*. Uzhhorod: Karpaty [in Ukrainian].
8. Bilak, S. M. (1981). *Narod za nymy ne pishov*. Uzhhorod: Karpaty [in Ukrainian].
9. Bohachevsky-Chomiak, M. (1988). *Feminists Despite Themselves: Women in Ukrainian Community Life, 1884–1939*. Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies University of Alberta [in English].
10. Boiko, Yu. (1974). Natsionalizm na Skhidnoukrainskykh zemliakh u dobi Konovaltsia. In O. Hrytsai, S. Shakh, O. Zinkevych (Eds.), *Yevhen Konovalets ta yoho doba* (pp. 577–617). Munich: Vydannia fundatsii im. Ye. Konovaltsia [in Ukrainian].
11. Boiko, Yu. (1991). *Yevhen Konovalets i Oseredno-Skhidni Zemli*. Ternopil. (Original work «Na chuzhyni» published 1947) [in Ukrainian].
12. Borodach, V. (1970). *Stezhkamy ridnoi zemli*. Brentford; Ontario [in Ukrainian].
13. Cherednychenko, V. P. (Ed.). (1986). *Ukrainskyi burzhuznyi natsionalizm: zahostrennia ideino-orhanizatsiinoi kryzy, krakh antyradianskykh pidstupiv*. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].
14. Danilenko, S. T. (1972). *Dorohoii hanby i zrady*. (2nd ed.). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
15. Danilenko, S. T. (1972). *Uniaty*. Moscow: Politizdat [in Russian].
16. Dmytruk, K. (1982). *Zhovto-blakytyni bankroty: dokumentalni narysy, pamflety, publitsystychni statii*. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
17. Dmytruk, K. (1974). *Bezbatchenky. Pravda pro uchast ukrainskykh burzhuznykh natsionalistiv i tserkovnykh iierarkhiv u pidhotovtsi napadu fashytskoi Nimechchyny na SRSR*. Lviv: Kameniar [in Ukrainian].
18. Dmytruk, K. E. (1973). *Svastyka na sutanakh*. Kyiv: Polityvydav Ukrainy [in Ukrainian].
19. Dmytruk, K. E. (1980). *S krestom i trezubtsem*. Moscow: Polytyzdat [in Russian].
20. Dmytruk, K. E. (1981). *Prychetni: Burzhuzno-natsionalistychni ta uniatski provokatory na posluhakh fashyzmu ta imperialistychnoi reaksii*. Lviv: Kameniar
21. Dmytruk, K. E. (1987). *Utverdzhuiuchy ideolohiiu sotsialistychnoho internatsionalizmu*. Kyiv: Polityvydav Ukrainy [in Ukrainian].
22. Do problemy kontseptualnykh zasad pivnichnoamerykanskoi istoriohrafii OUN i UPA. (2002). *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini: zb. nauk. prats*, 11, 138–153 [in Ukrainian].
23. Dobretsova, V. V. (1976). *Natsionalizm i relihiia na sluzhbi antykomunizmu: Pro kontrrevoliutsiinu diialnist burzhuzno-natsionalistychnykh i klyerykalnykh orhanizatsii na zakhidnoukrainskykh zemliakh u 20–30-kh rokakh ta borotbu proty nashykh prohresyvnykh syl*. Lviv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].
24. Dobretsova, V. V. (1978). *Burzhuznyi natsionalizm – znariaddia reaksii*. Kyiv: Polityvydav Ukrainy [in Ukrainian].
25. Dobretsova, V. V., & Maianska, L. P. (1979). *Zlovisnyi soiuz ukrainskoho burzhuznogo natsionalizmu ta uniatskoi tserkvy*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
26. Druzhyiny Ukrainskykh natsionalistiv v 1941–1942 rokakh. (1953). [B. m.]: Nasha Knyhozbornia [in Ukrainian].

27. Fedenko, P. (1959). *Ukrainskyi rukh u 20 stolitti*. London: Vyd-vo «Nashe slovo» [in Ukrainian].
28. Futala, V. (2005). Diskusiini pytannia istorii OUN (1929–1939): porivnialnyi analiz dorobku ukrainskoi i polskoi istoriohrafii. *Problemy humanitarnykh nauk. Naukovi zapysky drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. I. Franka*, 16, 74–83 [in Ukrainian].
29. Futala, V. (2010). *Istoriia vyvchennia suspilno-politychnoho zhyttia ukraintsiv u mizhvoienii Polshchi (1921–1939)*. Drohobych: «Kolo» [in Ukrainian].
30. Futala, V. (2008). Vzaiemyny Provodu Ukrainskykh Natsionalistiv i Kraiovoi Ekzekutyvy OUN u 1929–1939 rr. kriz pryzmu bachennia ukrainskykh i polskykh istoriykiv. *Halychyna: Vseukrainskyi naukovyi i kulturno-prosvitnii kraieznavchyi chasopys: «100 rokiv vid dnia narodzhennia Romana Shukhevycha»*, 14, 489–497 [in Ukrainian].
31. Futala, V. (2011). *Suspilno-politychne zhyttia ukraintsiv u mizhvoienii Polshchi: istoriohrafia [Socio-political life of Ukrainians in interwar Poland: historiography. (Extended abstract of Doctor's thesis)*. Kyiv [in Ukrainian].
32. Hai, Yu. I. (1980). *Z kym i proty koho: Hanebnyi shliakh petliurivshchyny ta yii «spadkoiemtsiv»*. Kyiv: Molod [in Ukrainian].
33. Haivas, Ya. (1971). *Volia tsiny ne maie*. Toronto; Ontario: Sribna Surma [in Ukrainian].
34. Halamai, S. P. (1993). *Borotba za vyzvolennia Ukrainy. 1929–1989*. Lviv: Kameniar. (Original work published 1991) [in Ukrainian].
35. Hamolskyi, L. V. (1977). *Tryzub i «zirka» Davyda*. (2nd ed.). Dnipropetrovsk: Promin [in Ukrainian].
36. Herasymenko, M. P., & Dudykevych, B. K. (1955). *Borotba trudiashchykh Zakhidnoi Ukrainy za vozziednannia z Radianskoiu Ukrainoiu (1921–1939 rr.)*. Kyiv: Derzhpolityvdav URSR [in Ukrainian].
37. Holiash-Mar, S. (1993). Pidpilni drukarni ta yikh drukovane slovo. In V. Makar (Comp.), *Boiovi druzi: zbirka spohadiv z dii OUN (1929–1945)* (Vol. 2, pp. 48–83). Toronto: Vyd-vo Vydavnychoi Spilky «Homin Ukrainy» [in Ukrainian].
38. Hrytsai, O., Shakh, S., & Zinkevych, O. (Eds.). (1974). *Yevhen Konovalets ta yoho doba*. Munich: Vydannia fundatsii im. Ye. Konovaltsia [in Ukrainian].
39. Hunchak, T. (1993). *Ukraina: persha polovyna XX st.: Narysy politychnoi istorii*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
40. Hurladi, N. S. (1959). *Protyfashyzmu i viiny, za vladu rad i vozziednannia z Radianskoiu Ukrainoiu. (Z istorii revoliutsiinoho rukhu molodi v Zakhidnii Ukraini 1929–1939 rr.)*. Lviv [in Ukrainian].
41. Ivanenko, V. V., & Yakunin, V. K. (2006). *OUN i UPA u Druhii svitovii viini: problemy istoriohrafii ta metodolohii: monohrafia*. Dnipropetrovsk: «ART-PRES» [in Ukrainian].
42. Kalba, M. (1992). *Druzhyny Ukrainskykh Natsionalistiv*. Detroit: Vydannia DUN [in Ukrainian].
43. Kalba, M. (Comp.). (1982). *U lavakh druzhynnykiv: Spohady uchasnykiv*. Denver: Vydannia DUN [in Ukrainian].
44. Kandyba, O. (1939). *Voiaky – budivnychi: pro orhanizatsiiu natsionalnoi syly Ukrainskoi Natsionalnoi Oborony ta «oboronnoi orhanizatsii ukrainstva» – vlasnoi*

- zbroinoi syly Karpatskoi Derzhavy. In *Karpatska Ukraina v borotbi: zbirnyk*. Vienna: Vydannia Ukrainkoi Presovoi sluzhby [in Ukrainian].
45. Kandyba, O. (1985). Voiaky-budivnychi. In K. Melnyk, O. Lashchenko, V. Veryha (Eds.), *Na zov Kyieva: Ukrainskiy natsionalizm u II svitovii viini: zbirnyk statei, spohady i dokumentiv* (pp. 37–46). Toronto; New York: Vyd-vo «Novyi Shliakh» [in Ukrainian].
  46. Karpenko, O. Yu. (1955). *Selianski povstannia v Polshchi v 1932–1933 rr.* Kyiv: Vyd-vo AN URSS [in Ukrainian].
  47. Kharkevych, M. (1997). *Ya vas ne zabuv. Spomyny 1935–1945*. New York; Chicago: Nakladom Ukrainko-Amerykanskoi Fundatsii «Volia» [in Ukrainian].
  48. Knysh, Z. (1953). *Dryzhyt pidzemnyi huk: spohady z 1930–1931 rokiv u Halychyni*. Winnipeg [in Ukrainian].
  49. Knysh, Z. (1958). *Hovoryt Pidhiria: Rozpovid Volodymyra Moklovycha, kolyshnoho boiovoho referenta Okruzhnoi Komandy UVO v Stanyslavovi*. Chicago: Ukrainian American Printing and Publishing Co., Inc. [in Ukrainian].
  50. Knysh, Z. (1958). *Vyaskyni leva: Ukrainets u polskomu pidpilli. Na pidstavi zapysok i materiiativ Tadeia Hordona*. Toronto: The New Pathway [in Ukrainian].
  51. Knysh, Z. (1965). *Boiovi dii v pochatkakh OUN. Tak pero pyshe...: vybranni statti*. Toronto: Sribna Surma [in Ukrainian].
  52. Knysh, Z. (1967). *Vohon rodytsia z iskry...: Rozpovid Stepana Kasiana (Karpa), yoho spohady z pidpillia i partyzanky*. Toronto: Sribna Surma [in Ukrainian].
  53. Knysh, Z. (1973). *Horodok*. Toronto: Sribna Surma [in Ukrainian].
  54. Knysh, Z. (1975). *V sutinkakh zrady. Ubyvstvo Tadeusha Holufka na tli zrady Romana Baranovskoho*. Toronto: Sribna Surma [in Ukrainian].
  55. Knysh, Z. (1983). *Z taiemnykh dokumentiv polskoi okupatsii Zakhidnoi Ukrainy*. Toronto: Sribna Surma [in Ukrainian].
  56. Knysh, Z. (1986). *Varshavskiy protses OUN*. Toronto: Sribna surma [in Ukrainian].
  57. Knysh, Z. [b. r.]. *Holos z pidpillia: Rozpovid Kryvonosa*. Toronto: Sribna Surma [in Ukrainian].
  58. Komar, L. (1991). *Protses 59-iy* (2nd ed.). Newark; New Jersey: PROLOH [in Ukrainian].
  59. Kosyk, V. (1993). *Ukraina i Nimechchyna u Druhii svitovii viini* (R. Osadchuk, Trans.). Paris; New York; Lviv: Atlas [in Ukrainian].
  60. Kovalchuk, P. (1965). *Antysemitska diialnist ukrainskykh natsionalistiv*. Kyiv: Tovarystvo kulturnykh zviazkiv z ukrainsiamy za kordonom [in Ukrainian].
  61. Kravchenko, B. (1997). *Sotsialni zminy i natsionalna svidomist v Ukraini XX st.* (V. Ivashko, V. Korniienko, Trans.). Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
  62. Kravets, M. M. (1959). *Narysy robitnychoho rukhu v Zakhidni Ukraini v 1921–1939 rr.* Kyiv [in Ukrainian].
  63. Krypiakievych, I., Kapustianskyi, M., & Hnatkevych, B. (1953). *Istoriia ukrainskoho viiska*. (2nd rev. ed.). Winnipeg: Vydavets Ivan Tyktor [in Ukrainian].
  64. Kushchynskyi, A. (1981). *Zakarpattia v borotbi: Spohad*. Buenos Aires: Vyd-vo Yuliana Srediaka [in Ukrainian].
  65. Kutko, Ya. (1952–1953). *Pekelna mashyna v Rotterdami: Istoriia ubyvstva polk. Yevhena Konovaltsia na osnovi tohochasnykh materiiativ ta suchasnykh svidchen*

- (Vols. 1-3). New York; Detroit; Scranton: Ukrainiska Vilna Hromada v Amerytsi [in Ukrainian].
66. Kvitkovskiy, D. (1974). V kuzni ideinoi zbroi OUN. In Z. Knysh (Ed.), *Nepohasnyi ohon viry: zbirnyk na poshanu polkovnyka Andriia Melnyka, holovy PUN* (pp. 371–382). Paris: Natsionalistychne vyd-vo v Yevropi [in Ukrainian].
  67. Kvitkovskiy, D. (1993). Yevhen Konovalets i Bukovyna. In V. Veryha (Comp.), *Borotba za ukrainsku ideiu: zb. publ. tvoriv* (pp. 19–37). Detroit; New York; Toronto [in Ukrainian].
  68. Kvitkovskiy, D. (1993). *Borotba za ukrainsku ideiu: zb. publ. tvoriv* (V. Veryha, Comp.). Detroit; New York; Toronto [in Ukrainian].
  69. Lapychak, T. (1962). *Ukrainskyi natsionalizm. Krytyka i oborona*. New York: East side press [in Ukrainian].
  70. Makar, V. (2001). *Spomyny ta rozдумы: zibrannia tvoriv* (Vol. 4). Toronto; Kyiv [in Ukrainian].
  71. Makar, V. (Comp.). (1993). Boiovi druzi: zbirka spohadiv z dii OUN (1929–1945) (Vol. 2). Toronto: Vyd-vo Vydavnychoi Spilky «Homin Ukrainy» [in Ukrainian].
  72. Makukh, I. (1958). *Na narodnii sluzhbi* (S. Dovhal, Ed.). Detroit: Vydannia Ukrainskoi vilnoi hromady Ameryky [in Ukrainian].
  73. Malashchuk, R. (1987). *Z knyhy moho zhyttia: spomyny* (Vol. 1). Toronto: Homin Ukrainy; Studiiium [in Ukrainian].
  74. Martovych, O. (1950). *Ukrainian Liberation Movement in modern times*. Edinburgh: Scattish League for European freedom [in English].
  75. Martynets, V. (1949). *Ukrainske pidpillia: Vid U.V.O. do O.U.N.: spohady i materialy do peredistorii ta istorii ukrainskoho orhanizovanoho natsionalizmu*. Winnipeg [in Ukrainian].
  76. Martynowych, O. (1985). *The Ukrainian Bloc Settlement in East Central Alberta, 1890–1930: A history*. Alberta: Culture and Multiculturalism [in English].
  77. Marunchak, M. (Ed.). (1992). V borotbi za Ukrainsku derzhavu. Lviv: Memorial. (Original work published 1990) [in Ukrainian].
  78. Maslovskii, V. I. (1978). *Doroהa v bezodniu*. Lviv: Kameniar [in Ukrainian].
  79. Maslovskii, V. I. (1984). *V borbe s vragami sotsyalizma. Ocherki istorii klassovoi borby na sele v period postroiennia osnov sotsyalizma v zapadnykh oblastiakh Ukrainy 1939–1945*. Lviv: Vyshcha shkola [in Russian].
  80. Mechnyk, S. (1958). *Pid troma okupantamy: spohady ukrainskoho revoliutsionera-pidpilnyka*. London: Ukrainiska Vydavnycha Spilka [in Ukrainian].
  81. Mirchuk, P. (1954). «Z moho dukha pechattiu»: U 25-littia borotby OUN. New York; Toronto: Orhanizatsiia Oborony ChotyrokH Svobid Ukrainy; Liha Vyzvolennia Ukrainy [in Ukrainian].
  82. Mirchuk, P. (1954). *Ukrainska vyzvolna sprava i ukrainska emihratsiia*. Toronto: Liha Vyzvolennia Ukrainy [in Ukrainian].
  83. Mirchuk, P. (1968). *Narys istorii Orhanizatsii Ukrainskykh Natsionalistiv* (Vol. 1). Munich; London; New York: Ukrainske Vyd-vo [in Ukrainian].
  84. Mirchuk, P. (1985). *Revoliutsiinyi zmah za USSD. Khto taki «banderivtsi», «melnykivtsi», «dviikari»* (Vol. 1). New York; Toronto; London: Soiuz ukrainskykh politviazniv [in Ukrainian].

85. Misylo, Ye. (1991). *Bibliohrafiia ukrainskoi presy v Polshchi (1918–1939) i Zakhidno-Ukrainskii Narodnii Respublitsi (1918–1919)*. Edmonton: Vyd-vo Kanadskoho in-tu ukrainskykh studii Alberta skoho un-tu [in Ukrainian].
86. *Murdered by Moscow: Petlura – Konovalets – Bandera: Three leaders of the Ukrainian National Liberation Movement assassinated at the orders of Stalin and Khrushchov*. (1962). London: Published by the Ukrainian Publishers Limited [in English].
87. Myhovych, I. I. (1981). *Uniatska tserkva i ukrainskyi burzhuaznyi natsionalizm*. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].
88. Myhovych, I. I. (1985). *Prestupnyi aliats: O soiuzi uniatskoi tserkvi i ukrainskoho burzhuaznoho natsyonalizma*. Moscow: Politizdat [in Russian].
89. Mykhalchuk, V. (Ed.). (1989). *Tudy de bii za voliu: Zbirnyk viiskovo-politychnykh materiiativ u pamiat Maksyma Skorupskoho – Maksy Kurinnoho UPA*. London; Paris: Persha Ukrainska Drukarnia u Frantsii [in Ukrainian].
90. Nadurak, N. M. (2014). *Ukrainskyi pravoradykalnyi rukh 1920–1941 rr.* [Ukrainian right-wing radical movement 1920–1941]. (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Pereiaslav-Khmelnytskyi [in Ukrainian].
91. Nych, V. (1954). *Zvernennia do ukrainskoho narodu v spravi rozdoru*. New York [in Ukrainian].
92. Nych, V. (1956). *Provokatory UVO-OUN. Druhe zvernennia do ukrainskoho narodu v spravi rozdoru*. New York [in Ukrainian].
93. Okseniuk, R. N. (1970). *Narysy istorii Volyni. Sotsialno-ekonomichnyi rozvytok, revoliutsiinyi ta natsionalno-vyzvolnyi rukh trudiashchykh (1861–1939)*. Lviv: Vyd-vo Lvivskoho un-tu [in Ukrainian].
94. Onatskyi, Ye. (1983). *Shliakhom na Rotterdam*. Buenos Aires: Vyd-vo Yuliana Serediaka [in Ukrainian].
95. Orhanizatsiia Ukrainskykh Natsionalistiv 1929–1954: zbirka statei u 25-littia OUN. (1955). Paris: Na chuzhyni; Vydannia Pershoi Ukrainskoi Drukarni u Frantsii [in Ukrainian].
96. Ostroverkha, M. (1957). *Obnizhkamy na bytyi shliakh*. New York [in Ukrainian].
97. Panchuk, M. I. (1979). *U polumi klasovykh bytv. (Pro borotbu KPZU za internatsionalne zghurtuvannia zakhidnoukrainskykh trudiashchykh, proty burzhuaznoho natsionalizmu)*. Kyiv: Polityvdav Ukrainy [in Ukrainian].
98. Pankivskyi, K. (1970). *Vid derzhavy do komitetu* (2nd ed.). New York; Toronto [in Ukrainian].
99. Pankivskyi, K. (1983). *Roky nimetskoj okupatsii. 1941–1944* (2nd ed.). New York; Paris; Sydney; Toronto [in Ukrainian].
100. Pavlykovska, I. (1956). *Na hromadskyi shliakh: Z nahody 70-littia ukrainskoho zhinochoho rukhu*. Philadelphia: Nakladom Svitovoi Federatsii Ukrainskykh Zhinochykh Orhanizatsii [in Ukrainian].
101. Pelenskyi, Z. (1974). Mizh dvoma konechnostiamy. In O. Hrytsai, S. Shakh, O. Zinkevych (Eds.), *Yevhen Konovalets ta yoho doba* (pp. 502–524). Munich: Vydannia fundatsii im. Ye. Konovaltsia [in Ukrainian].
102. Potichnyj, P. J. (Ed.). (1980). *Poland and Ukraine. Past and Present*. Edmonton; Toronto: The Canadian Institute of Ukrainian Studies [in English].
103. Prokop, M. (1981). *Ukraina i ukrainska polityka Moskvy* (Pt. 1). (3rd ed.). [B. m.]: Suchasnist [in Ukrainian].

104. Pundyk, Yu. (1983). *U polumi druzhnogo slova: zb. vybr. statei* (V. Mykhalchuk, Comp.). Paris: Ukrainske Slovo [in Ukrainian].
105. Rebet, L. (1951). *Formuvannia ukrainskoi natsii*. Munich: Suchasna Ukraina [in Ukrainian].
106. Rebet, L. (1955). *Teoriia natsii*. Munich: Suchasna Ukraina [in Ukrainian].
107. Rebet, L. (1964). *Svitla i tini OUN*. Munich: Ukrainskyi samostiinyk [in Ukrainian].
108. Rimarenko, Yu. I. (1981). *Antikommunisticheskii alians. (Kritika ideologicheskikh i sotsyalno-politicheskikh doktrin mezhdunarodnoho sionizma i ukrainskoho burzhuaaznoho natsyonalizma)*. Kyiv: Naukova dumka [in Russian].
109. Rimarenko, Yu. I. (1986). *Burzhuaaznyi natsyonalizm i klerykalyzm*. Kyiv: Izd-vo politicheskoi literatury Ukrainy [in Russian].
110. Roman, V. (1983). *Moia pratsia i borotba: spohady chlena OUN*. Munich: Nakladom avtora [in Ukrainian].
111. Rosokha, S. (1996). *Karpatska Sich 1938–1939 rr. Istorii ukrainskoho viiska (1917–1995)* (Ya. Dashkevych, Ed.). Lviv: Svit [in Ukrainian].
112. Rudniev, V. V. (1955). *Ukrainski burzhuaazni natsionalisty – ahentura mizhnarodnoi reaksii*. Kyiv: Derzhpolityvdav URSR [in Ukrainian].
113. Rudnytska, M. (Ed.). (1958). *Zakhidnia Ukraina pid bolshevykami IX. 1939–VI. 1941: zbirnyk*. New York: Naukove Товариство im. Shevchenka v Amerytsi [in Ukrainian].
114. Rymarenko, Yu. I., & Panchuk, M. I. (1975). *Zmova prychetnykh. (Spilkuvannia ukrainskykh burzhuaaznykh natsionalistiv ta sionistiv)*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
115. Rzhzech, T., & Tsurkan, V. (1989). *Rozshukuiutsia...* Kyiv: Polityvdav Ukrainy [in Ukrainian].
116. Sardachuk, P. D., & Shvahuliak, M. M. (1984). *Nasuvalas voienna hroza...* Uzhhorod: Karpaty [in Ukrainian].
117. Senyk, Ya. (2008). Ivan Svit pro ukraintsiv Dalekoho Skhodu. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»: Istorychni nauky*, 11, 354–365 [in Ukrainian].
118. Shandor, V. (1997). *Carpatho-Ukraine in the Twentieth Century: A Political and Legal History*. Cambridge: Harvard University Press [in English].
119. Shankovskyi, L. (1958). *Pokhidni hrupy OUN. Prychynky do istorii pokhidnykh hrup OUN na tsentralnykh i skhidnykh zemliakh Ukrainy v 1941–1943 rr.* Munich: Vyd-vo «Ukrainskyi samostiinyk» [in Ukrainian].
120. Shankovskyi, L. (1996). *Ukrainska Povstanska Armiia. Istorii ukrainskoho viiska (1917–1995)* (Ya. Dashkevych, Comp.). Lviv: Svit [in Ukrainian].
121. Shevtsov, V. D. (1981). *Ukrainskyi burzhuaaznyi natsionalizm u korychnevii uniformi*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
122. Sholokh, Ya. L. (2004). Zarubizhna istoriohrafii OUN i UPA (Materialy do bibliohrafii). *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini: zb. nauk. prats*, 14, 498–518 [in Ukrainian].
123. Shtul-Zhdanovych, O. (1997). *Tsinoiu krovi: Spohady pro diiachiv OUN*. New York; Toronto; Kyiv: Vyd-vo im. O. Telihy [in Ukrainian].
124. Shukhevych, S. (1991). *Moie zhyttia: spohady*. London: Vydannia Ukrainskoi Vydavnychoi Spilky [in Ukrainian].
125. Shysh, A. Z. (1982). *Z chuzhoho holosu*. Uzhhorod: Karpaty [in Ukrainian].

126. Skorupskiy, M. (1961). *U nastupakh i vidstupakh: spohady*. Chicago: Vydannia Ukrainskoi Amerykanskoi vydavnychoi spilky i Chicago [in Ukrainian].
127. Slyvka, Yu. Yu. (1966). *Pidstupy mizhnarodnoi reaktsii na Zakarpatti v 1938–1939 rr.* Lviv: Vyd-vo Lvivskoho un-tu [in Ukrainian].
128. Slyvka, Yu. Yu. (1985). *Zakhidna Ukraina v reaktsiinii politytsi polskoi ta ukrainiskoi burzhuzazii (1920–1939)*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
129. Smolych, Yu. (1953). *Vorohy liudstva ta yikh naimantsi*. Kyiv: Derzhpolityvydav URSSR [in Ukrainian].
130. Solovei, D. (1953). *Holhota Ukrainy* (Vol. 1). Winnipeg: Ukrainskiy Holos [in Ukrainian].
131. Stercho, P. (1965). *Karpato-Ukrainska derzhava: Do istorii vyzvolnoi borotby karpatskykh ukrainsiv u 1919–1939 rokakh*. Toronto: NTSH [in Ukrainian].
132. Stetsko-Romanyshyn, O. (1989). *Natsionalistychne zhinotstvo v dobi Yevhena Konovaltsia. Vyzvolnyi Shliakh: suspilno-politychnyi, literaturnyi i naukovyi misiachnyk*, 5(494), 521–531 [in Ukrainian].
133. Symonenko, R. H. (1977). *Na utrymanni reaktsii. (Ukrainskyi burzhuzaznyi natsionalizm – voroh myru i suspilnoho prohresu)*. Kyiv: Vyd-vo politychnoi literatury Ukrainy [in Ukrainian].
134. Syrota, N. Y. (1959). *Hanebnyi shliakh ukrainskykh burzhuzaznykh natsionalistiv*. Kyiv: Tovarystvo dlia poshyrennia politychnykh i naukovykh znan URSSR [in Ukrainian].
135. Torke, H.-I., & Himka, J.-P. (Eds.). (1994). *German-Ukrainian Relations in Historical Perspective*. Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press [in English].
136. Troshchynskiy, V. P. (1981). *Naimantsi fashyzmu. (Ukrainski burzhuzazni natsionalisty na sluzhbi hitlerivtsiv u mizhvoiennyi period 1921–1939 rr.)*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
137. Tsokh, Y. T. (1973). *Hlshatai vozziednannia*. Lviv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].
138. Tverdokhlib, V. Yu. (1974). *Revoliutsiino-vyzvolna borotba trudiashchykh Prykarpattia (1921–1939 rr.)*. Lviv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].
139. Tverdokhlib, V. Yu. (1983). *Molod Zakhidnoi Ukrainy u borotbi za vozziednannia (1919–1939)*. Lviv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].
140. *Ukrainian resistance: The Story of the Ukrainian National Liberation Movement in Modern Times*. (1949). New York: Ukrainian Congress Committee of America [in English].
141. Vasiuta, I. K. (1988). *Formuvannia robitycho-selianskoho soiuzu v revoliutsiinii borotbi na Zakhidnii Ukraini. 1921–1939*. Lviv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].
142. Vovk, O. L. (1984). *Otruta pid solodkym medom: Krytyka emihrantskykh klyerykalno-natsionalistychnykh kontseptsii*. Lviv: Kameniar [in Ukrainian].
143. Vovk, O. L. (1985). *Perevertni*. Dnipropetrovsk: Promin [in Ukrainian].
144. Yaremchuk, D. A. (Ed.). (1981). *Pravda pro uniiu: dokumenty i materialy* (3rd ed.). Lviv: Kameniar [in Ukrainian].
145. Yas, O. (2005). *Ukrainska zarubizhna istoriohrafia 1945–1991 rr. u svitli refleksii yii reprezentantiv. Eidos: almanakh teorii ta istorii istorychnoi nauky*, 1, 333–358 [in Ukrainian].
146. Zamlynskyi, V. O. (1969). *Shliakh chornoj zrady*. Lviv: Kameniar [in Ukrainian].

Nataliia NADURAK

PhD in History, lecturer of

Ivano-Frankivsk College of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5978-1900>

e-mail: nnadurak@ukr.net

THE IDEOLOGICAL CONFRONTATION OF UKRAINIAN FOREIGN AND SOVIET RESEARCHERS IN THE ASSESSMENT OF THE OUN ACTIVITIES

The article analyzes the level and features of research of OUN activities in the 1930–1940s by Ukrainian foreign and Soviet historiography. A historiographical reflection and comparative analysis of works on this problem are carried out, the methodological and ideological confrontation of Ukrainian foreign and Soviet authors is described. The author describes the debatable, the least researched issues and concludes that in the Soviet historiography regarding the Ukrainian nationalist movement, an “image of the enemy” was formed, events were falsified. It was summed up that the generally accepted statements among Soviet historians were charges of the OUN leadership in collaboration with the German intelligence and the Polish government, as well as allegations of leading influence on the OUN of the Ukrainian Greek Catholic Church (UGCC). It is emphasized that the Soviet authors introduced the documentary sources of the Soviet special services into scientific circulation, in which many facts of the population’s cooperation with the OUN and information about its activity in Western Ukraine were presented. A large number of historical works on this issue underscore its significance and relevance in the 1950–1980s. The author finds that the first in-depth study of various aspects of the activities of the OUN and the creation of a significant scientific heritage are the main achievements of the Ukrainian foreign historiography on this issue. At the same time, she notes that, from a methodological point of view, these researches were on the border between memoirs and historical studies since they were influenced by authors’ affiliation with a particular group of the Ukrainian nationalist movement. It is pointed out that the specifics of a significant part of Ukrainian foreign publications was the material politicization, the deliberate concealment of unfavorable problems, and facts. However, Ukrainian foreign historians proved that in the 1930–1950s, the Ukrainian nationalist movement, which gained unprecedented development and popularity, was a significant political force in Western Ukraine. The memoirs of participants of the liberation movement, which became an important achievement of Ukrainian foreign historiography, are analyzed. The author concludes that both Ukrainian foreign and Soviet historiography were active representatives of the confrontation of competing political systems, and their research do not meet the criteria of science.

Keywords: Ukrainian foreign historiography, Soviet historiography, modern Ukrainian historiography, Organization of Ukrainian Nationalists, Ukrainian nationalist movement.

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ім. І. КРИП'ЯКЕВИЧА

НОВІТНЯ ДОБА

ВИПУСК 7

Львів 2019

УДК 94(477)“19/20”

Новітня доба / гол. ред. Михайло Романюк; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2019. Вип. 7. 272 с.

У збірнику представлено дослідження з новітньої української та світової історії за період від Першої світової війни і до сьогодення. Наголошено на закономірностях й особливостях розвитку суспільно-політичних і націєтворчих процесів в Україні у контексті історії європейських народів, зокрема становища українського суспільства в умовах тоталітарних режимів. Розкрито особливості українського визвольного руху, воєнної історії, формування державних інституцій, роль культури у становленні громадянського суспільства, вивчення джерел та історичної біографістики.

Contemporary era / [resp. ed. Mykhailo Romaniuk; I. Krypiakievych Institute of Ukrainian Studies NAS of Ukraine. Lviv, 2019. Issue 7. 272 p.

The collection presents studies on modern Ukrainian and world history from the First World War to the present. Emphasis is placed on the regularities and features of the development of socio-political and nation-building processes in Ukraine in the context of the European nations' history, in particular the position of Ukrainian society under totalitarian regimes. The features of the Ukrainian liberation movement, military history, formation of state institutions, the role of culture in the development of civil society, the study of sources and historical biography are revealed.

Рекомендувала до друку вчена рада
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
(протокол № 11 від 17.12.2019 р.)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Романюк Михайло Васильович, к.і.н. (Україна)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Голембійовська-Тобіаш Анета (Gołębiowska-Tobiasz Aneta), dr (Польща)

Дзеньковський Томаш (Dzieńkowski Tomasz), dr (Польща)

Красівський Орест Якубович, д.і.н., проф. (Україна)

Муравський Олег Іванович, к.і.н., с.н.с. (Україна)

Пасіцька Оксана Ігорівна, к.і.н. (Україна)

Патер Іван Григорович, д.і.н., проф. (Україна)

Руда Оксана Василівна, к.і.н. (Україна)

Сова Андрій Олегович, к.і.н., доц. (Україна)

Соляр Ігор Ярославович, д.і.н., с.н.с. (Україна)

Стасюк Олександра Йосипівна, к.і.н., с.н.с. (Україна)

Трофимович Лілія Володимирівна, к.і.н., доц. (Україна)

Цецик Ярослав Петрович, к.і.н., доц. (Україна)

ISSN 2409-434X

© Інститут українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України, 2019

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

PASITSKA Oksana. Ukrainian individual entrepreneurship in Halychyna in the first third of the 20 th century: state and features of development	3
ФІНОГЕНОВ Олег. «Українське питання» в діяльності Західноукраїнського товариства Ліги Націй	12
ПІДШИБЯКІН Сергій. Операція чи «котел»: Дебальцівські події початку 2015 року у візях української громадської думки	23
ПОПКО Сергій. Військові навчання та миротворчі операції Збройних сил України (2014–2016)	38
ПОЛТАВЕЦЬ Юрій. Культурне життя, організація дозвілля та побуту в Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного	48

ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ ХХ СТОЛІТТЯ

СТЕФАНІВ Василь. Релігійне питання в ідеології європейських націоналістичних рухів та український інтегральний націоналізм у міжвоєнну добу: порівняльний аналіз.	58
ФУТАЛА Василь. Чи була зрада в ОУН? (Історіографічні оцінки причин і передумов розколу націоналістичної організації у 1940 році)	75
БАЛЕЦЬКА Людмила. Протистояння УПА з радянськими партизанами та поляками на Камінь-Каширщині (1943–1944)	89
ДРОГОБИЦЬКИЙ Ігор. Еволюція концепції розгортання збройної боротьби з окупаційними режимами в середовищі ОУН(б) (1942–1944).	100
ІСАЮК Олеся. Мережа спротиву членів ОУН(б), ув'язнених у концтаборі Аушвіц: приклад трансформації тактики виживання в тактику спротиву на основі досвіду підпільного протистояння.	108
НАДУРАК Наталія. Ідейне протистояння українських зарубіжних і радянських дослідників в оцінці діяльності ОУН	124
ПАГІРЯ Олександр. ОУН та УПА в контексті визвольних рухів: спроба компаративного аналізу.	150

ПОСТАТІ

ПАТЕР Іван. Ольгерд Бочковський: ставлення чехів і Томаша Гарріга Масарика до українського питання	178
ПОСІВНИЧ Микола. Отець Степан Онишкевич: творець і будівничий ЗУНР	217
SOVA Andrii. Physical education professor Stepan Haiduchok: the formation of a worldview	226
ЗАЙЦЕВ Юрій. Михайло Сорока – моральний символ борців за волю України 1940–1980-х років	234

ОСОБЛИВИЙ ПОГЛЯД

ГАВРИЛІВ Ігор. До питання актуальності державотворчої програми Організації Українських Націоналістів	244
---	-----

ОГЛЯДИ ТА РЕЦЕНЗІЇ

ARTYMYSHYN Yulia. [Рец. на:] Roman Kabachyi «Exiled to the Steppes. The Deportation of Ukrainians from Poland to South of Ukraine in 1944–1946»	258
РОМАНЮК Михайло. [Рец.]: Історія УПА на Тернопільщині [на]: Волянюк С. Історія воєнної округи УПА «Лисоня»	262